

SZOCIÁLPOLITIKAI SZEMLE ÉS SZABADGONDOLAT

VIII. ÉVF.

1918. JUNIUS 1.

4. SZ.

Szabó Ervin: Műveltség és kultúra.

A megismerések közt, amelyeket a szociológia a háborúnak köszönhet, egyet aligha fog későbbi tapasztalat korrigálni. Ez: az intelligencia csődje.

Az intelligencián itt nem értünk bölcséleti, sem lélektani fogalmat. Olyan folyóiratban ugyan, amelyet harci jelszóvá vált neve könnyen minősíthet a racionalizmus és intellektualizmus kizárólagos orgánumának, erről is sok joggal lehetne beszélni. Most azonban arról a társadalmi osztályról van szó, amelynek munkaszerszáma az értelem és a tudás; amelyet a társadalom többi osztályától az különböztet meg, hogy funkciója nem az anyagi termelés, hanem az emberiség szellemi javainak konzerválása, közvetítése és továbbfejlesztése: az úgynevezett szellemi munkásokról, műveltekről, az értelmiségi osztályról.

Bármennyire materializálódott is korunk erkölcsi tekintetben, mégis a tudománynak és a szellemi munkának tiszteletét átvette azoktól a korszakoktól, amelyekről sokszor olvassuk, hogy a társadalmi megbecsültetés alapjává nem tették oly kizárólagossággal a gazdagságot, a vagyont, mint a polgári társadalom. A mai kapitalizmus gazdagságteremtő erejének rohamos tempója teszi, hogy a legszörnyűbb barbárság, a legelképezetőbb banauzság oly félelmetesen terpeszkedhetik a társas- és a közélet legmagasabb polcain. De korábbi korszakokban nem voltak-e az első nemzedékben ugyanolyan barbárok, banauzok a testi erő, testi bátorság vagy ügyesség által hirtelen magas polcokra lendült nagyurak? Inkább az értelmiség nagyobb megbecsülését jelenti, hogy a mi korunkban erősebben kifogásolják és mentegetik a pusztá vagyonnak vagy anyagi érőnek társadalmi helyzetet kijelölő erejét; ezt jelenti az is, hogy az új vagyonok urainak valósággal vetélkedniük kell, hogy szellemi képesítések szerzésével, a tudomány és a művészetek »pártolásával« kapjanak menlevelet a társadalom

csúcscsaira. Hogy diplomák és pénz nem jelentenek műveltséget – honnan tudják ezt szegények!

Amennyiben pedig társadalmunk nem becsülte meg eléggé az értelmiséget – bár ugyan soha nem volt korszak, amelyben aránylag annyi tudós, író, művész viszonylag oly magas társadalmi vagy anyagi helyzetbe jutott volna –, maga az értelmiség egy pillanatra sem mulasztotta el, hogy az ész és a tudás igényét nemcsak megfelelő anyagi ellátásra, hanem az állam és a társadalom legelső és legfőbb feladatainak irányítására és intézésére ne hangoztassa. És valóban: épen mai társadalmunk az, amelyben egyrészt gazdasági termelő és megosztó rendszerünk bonyolultsága és fejlettsége, másrészt az államhatalom azelőtt ismeretlen mindenhatósága oly nagy szükségletet teremtett »szellemi munkások« iránt, hogy aligha volt valaha korszak, amelyben az értelmiségi osztály döntőbb szerepet játszott volna, mint a mienkben.

De ezt az egész értelmiségi osztály: az egyetemi tanárok és egyéb tudósok, a tanárok, írók, művészek, és légióként legszámosabb csoportjuk: a mindenfajta magasabb rendű köztisztviselők ugyan mire alapították jogukat és igényüket a társadalom és az állam irányítására és vezetésére?

Arra, amit közönségesen műveltségnek neveznek. Amin a legtöbben bizonyos iskolai képzettséget, bizonyos tudáskészletet értenek; a kisszámú gondolkodók ennél többet: erkölcsi és értelmi, de főként értelmi kiképzést, amely arra képesíti emberét, hogy életét a gondolkodás, a megismerés, a belátás elvei szerint rendezze be. És ez alapon az értelmiségi osztály hivatásának hirdette, hogy irányítsa és vezesse azoknak a sorsát, akiknek élete alacsonyabb felfogó és Ítéloképességük és kisebb tudásuk, »műveletlenségük« folytán túlnyomóan az ösztönök, az érzelmek és a környezet megállapodott nyomása alatt pereg le.

Valóban, lehet-e nemesebb, szebb, hálásabb feladat! Megismerni az élet titkait, a társadalom törvényeit! Tanítani az értelmileg kiválók új nemzedékeit és utat, irányt mutatni nekik! Vezetni a tudatlanságuk sötétjében, szenvedélyeik szövevényében botor-kálókat! Megnyitni elméjüket és értelmes, önálló életre felemelni őket is! Ezt a társadalmi funkciót követelték maguknak az értelmiségiek. Ha teljesítik: ki tagadhatja meg tőlük a legmagasabb társadalmi elismerést? Ki vonhatja kétségbe a társadalmi és állami Vezető funkciókra való hivatottságukat?

Ezt a hivatottságot az európai intelligencia nemcsak gyakorlati politikai és társadalmi tevékenységgel igyekezett bebizonyítani,

hanem azzal is, hogy tudósai és írói elvitatták a vallástól azt a funkcióját, amelyet amíg teljesít, semmiféle erő az emberiség lelkeiből kiirtani nem fogja: hogy a végtelennel és az összességgel való összefüggésünk törvényeit kutassa, megállapítsa és feltárja. Kivált ami ez utóbbi, az egyeseknek az összességhez való viszonyát illeti, parancsoló gesztussal jelölték ki az eszményeket és a hozzájuk vezető utakat. Írásaik tele voltak a humanizmus, az emberszeretet, a testvériség, az egyetemesség, a nemzetköziség, a tudomány, a belátás, a munka, az alkotás dicséretével és ajánlásával; és az európai műveltség kritériuma az volt, vallotta-e valaki ezeket az eszményeket, mint a tudományos megismerés posztulátumait, vagy sem.

De: »nem elegendő tudni, alkalmazni is kell; nem elég akarni, cselekedni is kell« – mondja Goethe. Minél nagyobb igényekkel lép fel egy elmélet, a társadalmi történet minél mélyebb rétegeit, nagyobb körét vagy távolibb irányait akarja megmagyarázni, annál inkább kell megkövetelnünk képviselőitől, hogy a társadalmat megváltoztató nagy események viharában elméleteikkel megegyező cselekvés példájával bizonyítsák be azok igazságát és alkalmazásukra való hivatottságukat.

A háború kitörése volt az a legnagyobb esemény, amely az intelligencia vezetőszerének elméletét az élet próbája alá vetette. Soha csúfosabb veresége az észnek, az értelemnek, mint ez!

Európaszerte a háborús őrjöngők, babonázok és megbabonázottak, uszítók, kémkeresők, hazaárulásszimatólók és egyéb eszükvesztett extátikusok első soraiban kik járták a legvadabb vitustáncot, ha nem az intellektuálisuk! Akik egész életükben az ész és a megismerés fölényét hirdették; akik egyedül magukat tartották hivatottnak, hogy az ösztönei által kormányzott tömeget az érteleni mutatta utakra vezessék; akik a logikailag legkifogástalanabb gondolatrendszereket építették föl az emberiség harmonikus életrendjének lehetőségéről, szükségességéről, kényszerűségéről: – hányat láttunk akkor együtt fetrengeni a tömeggel a legkezdetlegesebb szenvedélyek ősi mocsaraiban, hányat, aki hideg számítással, de még többet, aki szolgalelkű gyávaságból vagy önféledt öntudatlansággal hajtotta fejét a tömegelek igája alá! Hová tett az értelem fölénye! Amikor a monista Haeckel és az internacionalista Ostwald, a racionalista France és a filozófus Bergson egyformán csak azzal váltak ki a megőrült európai mobból, hogy még hangosabban kiabáltak, még szertelenebbül hadonászik, mint az átlag.

S ha ilyenek voltak a vezető elmék, milyenek voltak a többiek, a másodrendűek, az igazi nagy értelmiségi osztály?

Még benne vagyunk a háborúban s még munkában latjuk az ész szerszámának kezelőit. S lesz-e, aki tagadja, hogy nemcsak az első mámorban, hanem azután is, hónapról-hónapra és keserves évek kínjaitól megihletlenül immár negyedik esztendeje az úgynevezett műveltek azok, akik a háborús gazdaság és politika legaljasabb és a társadalmi észszerűség szempontjából legértelmetlenebb funkcióit látják el!

*

Szükséges ezekre a közismert tényekre emlékeztetni akkor, amikor arról van szó, hogy a művelteknek új nemzedéke lépjen sorompóba az értelem és a humanizmus uralmáért.

Újra kell meghatározni a műveltség fogalmát. És ezzel a műveltség társadalmi funkcióját is.

Ám nevezzék műveltségnek a tudás bizonyos mennyiségét, az értelem bizonyos kicsiszoltságát, az életigények bizonyos terjedelmét.

De a tapasztalatok után senki sem igényelheti, hogy ezeket a tulajdonságokat elegendőknek tartsuk, hogy alapul szolgáljanak az értelmiség társadalmi vezető szerepére.

Láttuk, hogy a legnagyobb ész és a legtöbb tudás egymagában nem teszi viselőjét alkalmassá arra, hogy megbízható vezetője legyen más embereknek. Sokszor még arra sem, hogy csupán a tudománynak, a megismerésnek, a pusztá igazságnak gondját bírassuk reá.

Az a műveltség, amely erre egyedül képesíthet, nem merül ki értelmi tulajdonságokban. Követelményei elsősorban nem is az intellektuális, hanem a morális és a szociális szférában vannak.

Alapvető tulajdonsága: az ember minden képességének harmóniája. Ami azt jelenti: az értelmi, az érzelmi és a cselekvő erők legnagyobb kiképzése és összhangja.

Nem igazán művelt az, aki bármennyit tud is, megismerései nem hatották át érzelmi énjét. Aki bár tudja, hogy mi a jó és mi a rossz, pro foro interno, bensőleg sem foglalt lelke mélyéig hatóan, megingathatlanul, rettenthetlenül állást a jó mellett. De ne bízzuk magunkat olyanokra sem, akik meggyőződést hirdetnek ugyan, de megmaradnak a szavak, a szép elméletek területén.

Minden meggyőződés annyit ér, amennyit hirdetője a maga cselekvésével valóra vált.

Ne higyjünk azoknak, akik naiv öncsalással vagy ravaszul épen azzal próbálják elméleteik és eszményeik nagyszerűségét és magasságát szuggerálni kortársaiknak, hogy csak a messze jövőt ismerik el illetékes bírójuknak.

Az embereknek egymáshoz és a társadalomhoz való viszonya néhány egyszerű és örök, gyakorlatilag is többé-kevésbé folyton érvényesülő erkölcsi elvre redukálódik. A legmagasabbröptű utópia is csak ezek egyikének vagy másikának vagy többjének elméleti alkalmazása. Aki nem talál mindennapi életében módot arra, hogy ezen elveit mindennapi cselekvésében is érvényesítse, az lehet tökéletes gondolkodó, de bizonyára gyöngé meggyőződésű és gyöngé akarató lény. Ha eleve kapitulál a kis dolgokban, hogyan állja meg helyét a nagyokban!

És ezért nem igazán műveltek, tehát a vezetésre alkalmatlanok azok is, akik bár ismerik és hirdetik a jót, azt a morális meggyőződésekkel ellenkező eszközökkel akarják megvalósítani. Inkább maradjon meg a rossz, semhogy erkölcstelen eszközökkel változtassuk meg.

A lélek teljes harmóniája: ez az igazi műveltség. A tudás, az érzés, az akarási egybeforrása. Megismerni mindent, kiválogatni a legjobbbat, hinni benne a szeretet erejével és heroikus elszántsággal megvalósítani belőle minden nap minden lehetőt – ez az eszmény. A lélek kultúrája – megkülönböztetésül az értelmi műveltségtől. S a társadalom egyedül hivatott, megbízható vezetői nem a »műveltek«, hanem csupán ennek a kultúrának a lovagjai.

Polányi Károly: A mai nemzedék hivatása.

Egy nemzedék akkor születik meg a történelem számára, amikor hivatásának a tudatára ébred. És minden nemzedéknek annyi az értéke, amennyit ebből a hivatásából teljesít is. Ha ezt az egyedül neki fenntartott feladatát fel nem ismerné, azt vállalni nem akarná avagy nem tudná, az lesz a sorsa, ami azé a rossz szolgálóé, aki a reá bízott talentomot nem kamatoztatta. Csak az anyakönyvekben és az adólajstromokban tartják számon, csak az évszámok között van otthonuk az ilyen nemzedékeknek. A történelem nem ismeri őket. Az ilyen generáció soha sem élt, mert nem ismerte fel a hivatását, amely az élete lett volna.

Mi a mai nemzedék hivatása? Nekünk az jutott ki osztályrészül, hogy tanúi legyünk az emberiség legsúlyosabb megpróbáltatásának. Az egyes kortárs számára ez csapás, amelyet

elszenved, de egy egész nemzedék számára hivatás, amelynek élnie kell. A mai nemzedék a legnagyobb morális esemény tanújává lett a kereszteshadjáratok és a reformáció óta. Az ilyen idők minden perce több megismerést rejteget méhében, mint elvakult és önelégült éveknek századai. A lelki szerkezet rejtett hibáit megláthatjuk ilyenkor, amelyeket zárt korszakok tokja eltakart. Az emberi szellem, amely érzi szégyenét, keresi az igaz utat és megtalálja azt. A morális haladás ezért a tökéletesedésnek az egyetlen nyílt, biztos és egyenes útja. De nincs is ennek a haladásnak értékesebb és megbízhatóbb záloga, mint a szégyenkezés és ezért nincsen a mai nemzedéknek sem nagyobb és természetesebb hivatása, mint igaz tanúságot tenni a mi nagy szégyenünkről.

1. Már a p u s z t a e s e m é n y e k is tanúságtételre fognak szorulni nemsokára.

Későbbi generációk nem fogják elhinni, nem fogják tudni szószerinti valóságnak venni a mi világunk legegyszerűbb tényeit sem. Nem fogják például elhinni, hogy a nagy háború kitörése teljesen váratlanul érthette a civilizált világot; hogy eleinte valóban kizárólag a diplomácia ügyetlenségét tette a közvélemény felelőssé a katasztróféért; hogy a katasztrófa épen akkor következett be, amikor már le is lohadt a kedv és a szándék a népekben egy ilyen mérkőzéshez; hogy dacára ennek, a lelkesedés épen eleinte volt a legnagyobb, mert az emberek épen olyan gyorsan nyugodtak bele abba, hogy mégis háború van, mint amilyen nyugodtak voltak előbb afelől, hogy amúgy sem lehetséges. Magunk is alig hisszük már el, hogy ez így volt; mikép hinnék el távoli korszakok? A békéhez szokott emberiség számára a háború testet öltött lehetetlenség volt, exotikus kaland, amelyben azonban mindenkinek részt kell vennie. Mivel pedig minden ország megtámadott ország volt, a szocialisták joggal védelmi háborúról beszéltek. És folyt az általános védelmi háború... Utóbb már maga a háború lett a nagy és az értékes, az új és a megújító. A nagy áldozatok végre megteremtették a »nagy idöket«. Azután ezek már csak nőttek... Későbbben felvetődött a kérdés, hogy tulajdonképpen mi is lehet a háború célja? Sokan nem értették meg a kérdést, vagy azt válaszolták, hogy ez még korai. Nem tekintették tehát vállalkozásnak, hanem csak egy céltalan kényszerűségnek, amelybe beleestünk. Nem valami célból folyik, de valamely célnél fog megnyugodni. Ebben lesz majd a háború »értelme«. »Fajok harca« – »Keleti kérdés« – »Angol-német versengés« – »Bagdad vasút« – »Belgium integritása« – »Népek önrendelkezési joga« – »Balkán-kérdés« – »Középeurópa« – »Einkreisung« – »Amerika hegemoniája Európán« – »Elszász« – »a sárga faj térfoglalása« – »a demokrácia harca az autokrácia ellen« – »tengerek szabadsága« – mindegyik a maga idejében az »értelme« volt a nagy háborúnak, amelynek majd a keleten, majd a nyugaton, majd vérben, majd aranyban, majd idegekben, majd hajótérben, majd egyetlen nagy csatában, majd pedig az utolsó embernél, majd az egyik fél-megsemmisülésével, majd pedig remis-vel »kellott« »természetesen«

és »magától értetődően« végződnie, tizek a jelszavak egymással semmi összefüggésben sem voltak, sőt ki is zárták egymást. Divatként váltakoztak és a közönségnek egy és ugyanazon része majd az egyik, majd a másik, majd a harmadik és a negyedik »értelemében gleite fel az egésznek a kulcsát. Aszerint, hogy a harctéri helyzet kedvező volt-e avagy kedvezőtlen, az emberek egész világnézete, minden fundamentális ítélete erkölcsi és társadalmi kérdésekben diametrálisan megfordult. A legnevesebb publicisták szintiszta meggyőződésből havonként váltogatták filozófiai és szociológiai szintiszta meggyőzéseiket. Emellett senki sem értette világosan, hogy a háború voltaképpen hogyan lehetséges. Mindig fennmaradt valami abból az érzésből, hogy a mi világunkban a háború tulajdonképpen lehetetlenség. És mert alapjában mindenki így gondolkodott és alapjában senki sem értette, – vagyis a háború valóságát nem tartották sokkal többnek valami makacs látszatlánál, – ezért azt várták az emberek, hogy annak tulajdonképpen magától kellene megszűnnie, még pedig bármikor, ha nem is épen azonnal, de mielőbb ... »Hiszen elég csoda, hogy idáig tartott« ... mondták. Mert bár az emberek maguk voltak azok, akik kitartották' és maguk voltak azok, akik a frontokat tartották, mégis mindig az volt az érzésük, hogy ez valahogyan megfordítva van. De hogy voltaképpen hogyan is van, azt nem tudta senki.

2. A mai idők legalapvetőbb lelkiállapotait nem lesz képes elképzelni az utókor.

Ebben az áttekinthetetlen és páratlan közhangulatban az egyes emberek kedélye valóban sajátos állapotba jutott. Beteges volt ez az állapot, oly gyötrőn kínos közérzés járt vele, hogy csak nagyon érzéketlen egyének voltak immunisok ellene. Ettől a lelki betegségtől szenvedtek legjobban a katonák künn a harctéren, a foglyok, a hinterlandban is az érzékenyebbek: az asszonyok és a hajlamos férfiak nagy számmal. De ki nem szenvedett tőle? Olyasvalami volt ez, mint amit az orvosok melankóliás depressziónak neveznek: a kedély nyomott és mégis nyugtalan, a szűkült tudat tehetetlenül egy pont körül forog. És ez az egy pont: a háború volt. Nem fogják valamikor elhinni, hogy a háborús bajok legnagyobbika nem a nélkülözés, nem a sebesülés vagy betegség, sem a túleröltetés: hanem ez a sajátságos, alig megfogható valami volt, ami a világháború ege alatt megfeküdt a lelkeket. És még kevésbé fogják megérteni, – hiszen ma is csak kevesen tudják – hogy ennek a szörnyű kórnak az igazi oka sem a nélkülözés vagy más háborús baj, bizonytalanság vagy veszély volt, hanem valami egészen más.

Ez a fájdalom az emberi lélek fájdalma volt az értelmét vesztette léi fölött. Az ember nem képes olyan világban élni, amelynek az értelmét hiába kutatná. Egy nagy katasztrófába bámult bele értetlenül az egyén. Ott állott a kellős közepén és az okát; nem ismerte, a célját nem kereshette, önmagáról nem tudta, szereplő-e benne vagy csak néző, érette történik-e az egész avagy ő ellene és bár mindenekfölötti bizonyossággal azt az egyet tudta

csupán, hogy annak a létezése vagy nem létezése amúgy sem az ő akaratán múlik, mégis örökké ő reá és az ő akaratára hivatkozott benne minden és mindenki. Az ő akaratát teljesítették a hősök odakünn, az ő akaratára hivatkozott az ellenség is, amikor igazolta magát, az ő akaratán múltott látszólag az egész világ. Hiába érezte, hogy ez csak káprázat, hogy ez nem lehetséges. Hogy egy világban, amelynek az ő számára nincsen értelme és amelynek nem ismeri a célját, abban neki nem is lehet szándéka vagy akarata. De maga sem tudta már, hogy mit akar és hogy amit tesz, a maga akarata-e avagy másé és ha másé, vajjon kié?

A háború méretei is belső ellentmondást rejtettek, amely az értelmet megzavarta. A háború eszköz a célhoz. De ez a háború és ez a mai hadsereg nem lehet az. A régi hadseregek pár ezer embere úgy aranylott az államhoz, amelyért küzdött, mint a rész az egészhez. És mindig észszerű dolog a részt feláldozni az egésznek a megmentésére. De ebben a háborúban mindenki katona volt és aki nem volt katona, annak is a szabadsága annyi korlátozásnak, a vagyona annyi kockázatnak, az élete annyi nélkülözésnek volt kitéve, akár a katonáké. A kölcsönös kiéheztetés! háború nem kiméit asszonyt és gyereket sem. Majd annyi csecsemő pusztult bele ebbe a háborúba, mint ahány felnőtt férfi. Nem volt itt többé cél és eszköz, rész és egész, hanem az egészet kockáztattuk és ha kellett, az egészet áldoztuk fel: az egészért. Ez pedig már nem megérteni való. Csak olyan cél indokolhatná ezt, amely fontosabb volna, mint maga az egész, fontosabb, mint az egésznek az élete, a vagyona, a jóléte és a boldogsága. De ilyen cél csak valamely feltétlen erkölcsi igazság megvalósítása, csak valamely mindenekfölött álló erkölcsi parancs teljesítése lehetne...

Az ilyen tájékozatlan kedély nem tudja az életet élni: mert vagy vállalni kell az idők terhét, mint áldozatot, amit meghozni kívánunk, vagy pedig túrni a kor viszontagságait, mint elemi csapást, mint értelemnélküli katasztrófát. Csak az akaró, aki nem érzi az út rögét és a tűrő, aki megadással rója azt, járják meg könnyen az utat. De a kettő között választani kell. Aki kétségében tétovázik, annak nincsen megpihenése, mert a léleknek csak az akarásban vagy a tűrésben van pihenője. A mai tájékozatlan nemzedék kálváriája ezért végnélküli volt és a tétovázás minden stációján előlről kezdődött. A meggyötört kedély végül belefásult, az öntudat belekábult. Minden ébredés újra fáj és minden eszmélés új szégyen volt. Így tengődött a mai nemzedék kétségében.

Egy világról, amelynek nincsen értelme, nemcsak hogy benne élni nem lehet, de képet sem tudunk alkotni róla. Egy jobb kor sohasem fogja megtudni az egyszerű valóságot, hogy a nagy háború egyik legnagyobb csapása a hinterlandban és a fronton egyaránt: az unalom volt. Egy értelemnélküli világ unalma. Hasonlatos volt ez az unalom ahhoz az unalomhoz, amelynél egyebet az osztálysorsjáték végtelen nyerési listáit böngésző nem érezhet, bár tudja, hogy az ő sorsjegye – és sorsa is –, benn foglaltatik

a jegyzékben. A képzelethez nem szólott semmi sem. A leghíresebb csatatereket, a leghősiesebb hadosztályokat sem lehetett elképzelni. Óriási csaták, hónapokig tartó ütközetek, a blokádszabványok megváltoztatása, új harci eszközök, világtörténelmi fordulatok: – minden a papíron. Sokan már a lapokat sem olvasták, vagy kihagyták a háborús híreket. Olyan szuggesztív volt ez a hangulat, hogy paradox fejek már komolyan hirdették, hogy tudomásul sem kell venni az egészet, hiszen nem jelent semmit sem. Az utókor, ha majd eljut rá ennek az unalomnak a híre, vagy különös léhaságnak vagy különös hősiességnek fogja ezt betudni; a tárgyilagosabbak talán az események túlságos tarkaságának. Pedig a valóság egészen más. Az embereket, csak úgy, mint azelőtt, minden érdekelte, aminek értelme van. Pletykák, intrikák', a gyengébb küzdelme vagy az ártatlan üldözése épen úgy megmozgatták a közvéleményt, mint azelőtt. Jobban érdekelte az embereket egyetlen leleplezett kis hazugság, mint a legnagyobb méretű valóság, amelyen nem gondolhatott semmit. Az erkölcsi bátorság most is hősöket teremtett és míg a harcosok milliói névtelenül veszték oda, akadtak nagyon is békés emberek, akiknek a neveit egész Európa ismerte. Egy felügyelet nélkül hagyott kisgyermek halála, aki odaégett, amíg az anyja élelmiszerért ácsorgott, több beszéd tárgya volt, mint az az napi harctéri jelentés... De ez a megfejtés a mi titkunk fog maradni. Az utókorra kész klisékben jut el a ma képe, színesen, világosan, éles kontúrokkal. A történelem csak a nyerő számokat jegyzi fel. Ki fogja elképzelni a végnélküli sorshúzás unalmát és ki fogja elhinni, hogy a fronton megölte a lelkeket az unalom...

3. Egy ilyen világ elől nem volt menekvés. Hiába vonultak volna vissza az emberek hivatásuk zárt körébe és reméltek volna tájékozódást jól ismert kötelességeiktől. A munka és a jutalma, a fáradtság és a bére, minden, minden megváltozott, valami határozatlan és megfoghatatlan módon nem az volt már, ami azelőtt volt. (A régi hivatások a társadalomban, a hagyományos szerepek az államban, az emberiség természetes viszonylatai: mind összekeveredtek és megzavarodtak. A nagy bizonytalanság az egye» emberek életébe is behatolt.

A k o r m á n y z ó k ö r ö k lelkiismerete sohasem lehetett nyugodt, mert a háború alatt nem lehetett kormányozni. A programok sorsát a véletlen döntötte el. A vezetésre hivatottak csak színleg vezettek, tényleg tétován követték az eseményeket', amelyeket ők is a harctéri jelentésből tudtak meg. Mégis nagyobb elhatározottságot kellett mutatni, mint valaha. Tervszerűséget és céltudatosságot tettetni – tervek és célok nélkül. Ez a hazugság voltaképpen az egész közéletet megfertőzte, de a baj ellen nem lehetett tenni, mert bonyolult látszatok eltakarták azt. Tehetetlenül kellett néznie a kormánynak, miképpen emelkedik szüntelenül a hatalma. A hatásköre nem a sikerei folytán gyarapodott, hanem többnyire – a balsikerei folytán. Az ilyen felelősség a kormányokra inkább megzavaró és lehangoló volt, mint ameny-

nyíre felemelő. Nem csoda, hogy azt mindenáron áthárítani igyekeztek.

De a belpolitikai folytonosság is csak újabb erkölcstelen látszatok szülője lett. A kormány továbbra is a közvélemény bizalmából származtatta a mandátumát: ugyanannak a közvéleménynek a bizalmából, amelynek kialakítását elsőrendű kormányfeladatnak tekintette. És ennek az ellenőrzője is a közvélemény volt... Az ilyen tükör-kertben menthetetlenül el kellett tévedni.

Működésben maradt tovább is színleg az egész belpolitikai gépezet, az ő pártkulisszáival és sülyesztőivel. És a minisztérium, amely a kebelében épen arról tárgyalt talán, hogy a külpolitikai helyzet mit fog igényelni: a demokrácia behozását-e, avagy az autokrácia felállítását? – a régi klikkek számláiról alkudozott, az ósdi intézményeket toldozta-foldozta és óvatosan gyűjtögette és számlálgatta a szavazatokat a többségéhez, – mindezt a látogat kedvéért, hit és meggyőződés nélkül. A döntés másutt volt. A kormány, a közvélemény és a pártok a »szörnyű malom« alatt politizáltak.

A Burgfriede idejében az ellenzék is elveszítették létjogosultságukat, de mint annyi más minden ebben a korban, ami elveszítette létjogosultságát, nem szűntek meg emiatt létezni. A háború volt a kor legnagyobb csapása, mégis ez volt az egyetlen, amit nem elleneztek. De nyílt titok volt, hogy az ellenzéki pártod csak felfüggesztették a kritikájukat, de azért róla le nem mondanák. A jelentőségük tehát abban a kritikában volt, amelyet gyakorolhattak volna, de amelyet még sem gyakoroltak. Ezt az önmegtartóztatást írták azután a saját javukra. Mindig annak a pártnak volt így a legnagyobb az érdeme a háború körül, amely a legjobban ellenezte azt, mert ennek az önmegtartóztatása volt a legnagyobb. Ha nyíltan bevallották volna, hogy őket is magával ragadta a közhangulat, nemcsak a párthívek hagyták volna el a saját vezéreiket, hanem a kormányok szemében is megcsökkent volna az ellenzék értéke. Az ellenzék tehát még jól is jártak, ha úgy tettek, mintha elleneznék a háborút. Nem is vallották volna ők azt be, ha meggyőződést változtattak volna és titokban ők is hozzájárulnának (aminthogy tényleg nagyrészt így is volt), hanem akkor is azt színlelték volna, hogy meggyőződésük ellenére cselekesznek, csupán a haza javára. Ezt ti. mindenki dicséretesnek tartotta és ők maguk is.

A dolgozó és kereső rétegek ép így feszélyezve voltak. Kezdetben becsukták a boltot és elkészültek az üzlethiányra, a munkanélküliségre. Túrtek és vártak. Várták, amíg elfogy minden anyag és minden áru és a háború véget ér. De a háború kerekedett fölül. Nem szűnt meg ettől, hanem kikényszerítette a legnagyobb konjunktúrát teljes anyagihiány mellett! Szállítani csak rossz árut lehetett azonban, mert más nem volt. Rossz árut szállítani viszont veszélyes dolog volt, mert egyszer kitüntetés járt ki érte, másszor meg börtön. A kereskedő hivatása olyan kockázatos lett, mint a katonáé a fronton. A híres Krantz úgy állott

oda a bécsi bíróság elé a nagy árdrágítási perben, mint egy hős. Csakhogy ez a kockázat mégsem járt igazi dicsőséggel, mert túlságos nagy hasznot hajtott. A sok könnyen szerzett új vagyon viszont kompromittálta a takarékoságról és az önmegtartóztatásról szóló mesét és ez bizonytalanná tette a legrégebbi vagyonok díszét is. A hadicélokban is a polgári osztály volt a legjobban érdekelve és őket zavarta meg legjobban az anyagi és az erkölcsi célok folytonos váltogatása. Mert más dolog: jog, igazság és becsület, mint: piacok, kontingensek és petróleumforrások. Az egyik: áldozat és lelkesedés, a másik: haszon és számítás. Pedig ez a kettő úgy váltakozott a lelkekben, mint a hang rezgésében a hullám hegy és hullám völgy és váltakozásuk szakadatlansága egyetlen erkölcsi diszsonanciába olvadt össze. De még az üzlet is csak úgy lehetne hadicél, ha a háború az anyagi áldozat érte. De ha maga a háború az üzlet, amelyhez célokat csak azért kell találni, hogy prolongáltassék az üzlet: az ilyen helyzet a legprimitívebb morált is fejtetőre állítja. Az üzletember gyakorlati szeme is beleszédült abba, hogy majd a közvetlen jelenre, majd a távoli jövőre kellett beidegeznie tekintetét. Majd az eljövendő béke volt számára az egyedüli valóság, amely majd folytatása lesz a régi munkásságnak, majd pedig a pillanat esélyeit leste és elhalványult emellett minden egyéb. És aszerint, hogy a háborútól vagy a békétől várta-e épen az üzletét, más-más volt az egész ember. Nem érezte ő különben magát védve még a legsajátabb területén sem: a valuta ördöge mindenütt kísértett. Mennél többet keresett, annál kevesebbet ért a vagyona. Hadikölcsönre azzal csábították, hogy megszabadul vele a pénzétől és a megmaradt rész többet ér majd, mint amúgy az egész. Az államhitel a bizalmatlanságra épült így fel és a hadikölcsönjegyzést az állam uzsorakölcsönnek állította oda, amellyel a hazafias ember kizsákmányolhatja az államot. A polgárság tájékozatlansága teljes volt.

A paraszt folyvást vérezett és folyvást gazdagodott, úgy, hogy maga sem tudta már, hogy mi a jó és mi a rossz. Vagyon lett a vérből és mesebeli gazdagság az ország nyomorúságából. Hazafinak tudta magát addig, amíg ráfizetett; most elveszítette az erkölcsi talajt a lába alól. Legelőször értette meg az önérdék szavát és ismerte meg a kísértést. Szociális nevelés híjján dicstelenül elbukott. Mennél olcsóbb volt a saját élete a fronton, annál drágábbá tette a mások életét odahaza. Nyers érdeke legázolt, letaposott mindent, ami szembeszállott vele: eszményt, közérdeket, hazát.

A proletariátus került a legsúlyosabb erkölcsi helyzetbe a háború kitörése folytán, mert csak az ő politikája mögött állott világnézet és csak ő mérte a magatartását magasabb erkölcsi mértéken. Ez lett volna az ő világtörténelmi debut-je... Minden szem rajta csüggött. És ekkor egy várakozó világ színe előtt, mindenki szeme láttára, végbement valami, ami őt magát is megdöbben-tette és amit ő maga sem értett meg soha világosan, de aminek az igazi értelme nem egyéb volt csalódásnál, olyan végzetes csaló-

dásnál, amelyet egy eszme túl nem élhet. Mert azt várta volt és szentül hitt benne, hogy a világháború kitörése napján a polgári világ az Internationalera fog ébredni. »A nemzetközi kapitalista szövetség, amely a népeket egymás ellen uszítja« – zárt fronton fogja magával szemben találni a nagykorúvá vált népeket. E helyett a proletariátus ébredt arra, hogy a többi népek mind és ő maga is, a háború bűnös lázában égnek. Hogy halottnak vélt emlékek, érzelmek és szolidaritások feltámadtak és felülkerekedtek az ő saját szándékain, az ő reményein és az ő jobbik énjén ... De ezzel nem volt vége. Egy másik, egy kellemes, de annál nyugtalanítóbb fordulat várt rá: kimaradtak a nagy meghátrálásnak a megjósolt következményei is. A proletariátusra kellett volna rászakadnia a háború minden borzalmának. De a kiérdemelt szenvedések tudata legalább ébrentartotta volna benne az önmaga ellen elkövetett bűn gyötrő szégyenét és ez a tudat számára egy jobb jövő záloga lett volna. Ehelyett legnagyobb ámulatára a háború kedvezményezettjei között találta magát. A szervezett munkásság nélkülözhetetlennek bizonyult a hadiipar fentartásához. Szakszervezetei, sajtója és vezetőségeik a háborús államrend lényeges részei voltak, amelyeket a véradó alól is felmentett és a helyükön hagyott meg a hadi érdek. Míg a szervezetlen tömegeket és a csócseléket, a hazafias szegény népet a front és az éhség sanyargatták és tizedelték, addig a nemzetközi elite kíméletben részesült. Nem ők voltak tehát a háború legnagyobb vesztesei sem – és ezzel szétfoszlott egy későbbi megtérésbe vetett utolsó remény is, amely a nagy Pál-fordulás után még megmenthette volna a forradalmi hagyományok folytonosságát.

4. Ilyen kor volt a mi korunk, ilyen nemzedék volt a mi nemzedékünk.

Nem tudta soha, hogy hol tart, honnan jön és hová megy? Nem állhatott a helyzet magaslatán, mert ez a helyzet előtte ismeretlen volt. A szenvedése nem lehetett tiszta és nagy, mert nem volt számára értelme. A vér olcsó lett, a kenyér drága, a betegség testi előny és a pénzért, amelyért mindent odaadtak az emberek, azért nem kaptak semmit sem. Nem volt min mérni a világot. Egészség, vagyon, kenyér, haza és hősiesség kérdőjellé váltak. És egy világ, amely mindenét elvesztette, egyet kapott érte cserébe, de ez az egy gazdaggá tehetette őt. Olyan gazdaggá, hogy már a sejtelve is felemelő érzés volt és az egész emberiséget az új bőség tudata villanyozta fel: gazdaggá mély és végleges csalódásokban, olyanokban, amelyeket egy egész nemzedék a fájdalmas meglepetés felkiáltásával fogadott, gazdaggá szegyenekben, amelyek gyötrők és termékenyek. Mint a belső megismerés újjászületése, olyan volt az új látomás ránkhasadása. A múlt minden hibája, üres jelszavai, dédelgetett előítéletei, léha bizodalmai, cinikus komolykodásai és egész bűnös könnyelműsége, – ott feküdtek előttünk és megértettük őket. Nem azt láttuk meg, hogy miképpen kerülhettük volna el a háborút, de azt, hogy

minden, amit idáig tettünk, elkerülhetetlenné tette azt. Nem azt láttuk meg, hogy ki a bűnös, de azt, hogy mindannyian azok vagyunk. Ha látomását akkor intézményekbe önthette volna az emberiség, egy nap alatt megszülettek volna a Világ Egyesült Államai. De mindez csak fel-felvillámolt a lelkekben, egy-egy pillanatnak cikázó megismerése volt. Közben múltak az évek az emberiség fölött, amely nem volt se nagyobb, se kisebb, mint a rendes méret és amelynek a szelleme fölött a régi hatalmasságok megtartották látszat-uralmukat. Ezeknek a vezérgondolata és minden belső vágya pedig e látomások és csalódások elfelejtetése, meghamisítása és letagadása volt. De az igazságot egy pillanat alatt meglehet érteni, hanem elfelejteni nem lehet olyan hamar. És mindenki érezte a lelke mélyén, hogy ezeknek a legelső csalódásoknak a fájdalma volt az utolsó emberi és értékes fájdalom ebben a háborúban. Hogy a háború kitörésével már be is fejeződött a történelem mondanivalója: ami ezután következik, az már csak ismétlés... A tanulság pedig az emberiségé lesz, amely megszenvedett érte. És hogy ez a tanulság lesz az idők hagyatéka.

5. E nagy tanulságok, amelyeket korunk rejteget, sok millió ember életébe kerültek. Ezeket leszűrni és megragadni a jövő nemzedék munkája lesz. De ne felejtkezzünk meg róla soha, hogy a mi szégyenünk fogja fogékonyra tenni az ő lelküket és hogy a mi csalódásaink fogják megnyitni az ő szemeiket. A mi őszinte és igaz tanúságunkon múlik az emberiség öröke.

Kétféle akadállyal kell megküzdenünk majd. Az egyik a csábítás, amelyet önmagunkban kell legyűrni, a másik az a veszély, amely másoktól származik reánk.

Ellent kell állanunk legelőször is a felejtés csábításának. Objektíválnunk kell a múltó jelent, szóban és írásban, versben és prózában, művészetben és tudományban, – hogy valóságát az idő el ne moshassa. Meg kell őrizni hűen az emlékét, mint ahogy a tiz parancsolatot ünnepélyes szavakkal kőbe véste Mózes és törvénynek tette meg a soha sem szűnő emlékeztést.

Ellent kell állanunk a visszapillantás torzító távlatának. Visszatekintve, értelmet és indokoltságot látszik nyerni minden. Csakhogy ez a látszat csal. De ha engednénk e látszat csábításának, ez elég volna ahhoz, hogy meghiusuljon hivatásunk. Evégből értsük meg jól, hogy a lelki valóság amelyről tanúságot teszünk, csak a jelenben létezik. Belülről csak egyszer láthatjuk meg a mar időt: itten és most

Ellent kell állanunk végül a dicsfény csábításának, amellyel oly kiválasztott nemzedék, mint a mai, az utókor részéről találkozni fog. A korunk szerint fognak megítélni bennünket. Ha ez a mi korunk nagy volt, úgy nagynak fognak ítélni bennünket is. És tőlünk fogják megkérdezni, hogy minő volt ez a kor, mert mi voltunk ennek a kornak a tanúi. Tőlünk magunktól fog tehát függeni a mi becsületünk és dicsőségünk az utókor előtt. De nekünk nem szabad haboznunk és vallanunk kell az igazat a hivatásunk kedvéért. Hirdetni fogjuk hűen, hogy minő nemzedék vol-

tunk mi, a világháború kortársai. Ez a legutolsó megpróbáltatás lesz a legnehezebb próba.

Ha sorban leküzdöttük magunkban a felejtés, a visszapillantás és a dicsfény csábításait, akkor szembekerülünk majd azokkal a veszélyekkel, amelyek másoktól fognak reánk származni:

Egy közös érzés, egy közös félelem tartja össze ezt az egész mai világot és annak minden történelmi erőit, hogy: vége! vége! vége! – az ő világuk egyszer és mindenkorra letűnt. És egyetlen közös akarat és egyetlen közös elhatározás éli titkos, rejtett életét e haldokló világban, annak kormányaiban és ellenzékeiben, tudományában és vallásában, kultúrájának és civilizációjának minden porcikájában, egyetlen bűnös remény hatja át ma is annak szellemi urait, hogy: mégis! mégis! mégis! Mégis élni fognak, el fognak felejtetni mindent, és el fognak hallgattatni mindenkiket, ki fogják tépni a történelem könyvéből az áruló lapokat és tovább is a világ urai maradnak, – hit nélkül és meggyőződés nélkül!

Jaj akkor annak, aki hívatlan tanúja lett a hatalmasok megszégyenülésének. Mert a hatalmasok közös erővel fordulnak majd ő ellene, ha vallani akarná, amiképen történt. És szentté fogják avatni a mai korszakot, avégből, hogy hozzáférhetlenné tegyék az igazság kutatóinak és ki fogják közösiíteni az eretnekeket, akik hisznek az igaz tanuknak.

Mert felbecsülhetetlen érdekei a világ régi papjainak fűződnek ahhoz, hogy soha az utókor hírért ne vegye a ma Kinyilatkoztatásának. Soha hírért ne vegye, hogy a véres időben egy hang szólalt meg egy egész nemzedék füle hallatára. És hogy mindannyian meghallottuk az Igét, amely a csalódás és a szégyen korszakában így szólott hozzánk: »Hagyjátok el a bálványok imádatát. Lássátok hová vezettek el titeket a hamis istenek. Tegyetek örök tanúságot a jelen szégyene mellett és meg fogjátok találni a helyes utat.«

Erre a tanúságra kell a mai nemzedéknek szövetkeznie.

Helvéth Géza: Új antiklerikalizmus.

Az egyház vallása – írja Tolstoj az emberiséghez intézett kiáltványában – olyan, mint azok a mesterséges betegségek, melyekkel az orvosok oltják be az embereket, hogy az igazi nagy járványtól megkíméljék őket. Az egyház tanításaival beoltott ember örökre elveszti fogékonyságát az igazi vallásossággal szemben.

E gondolat tartalma, mely e szavakat mindenki számára egyformán érthetővé és kötelező értelművé világosítja meg, nem tűrhet félreértést a cselekedetben sem. Ebből a legmélyebb erkölcsi szempontból új erőt merít az egyház ellen folytatott propaganda és elveti azon érzés- és ízlésbeli vagy talán politikai aggályokat, melyek az erkölcsi erők és hatalmak újrafelismerésének idejében

itt is, ott is opportunussá tompítják a szabadgondolat harcokhoz szokott hangját. Amíg a materializmus állott az egyházzal szemben, addig a kereteket kereső erkölcsi érzések, az egységes világfelfogáshoz vonzó vágyódások, a lélek- legfenekén feszülő im-materialis, irrationális törekvések, mind az egyházzal érezhették távoli rokonságot. Az összes egyházak vallásai, a római katolikus pedig leginkább, igaz magból fakadtak.* Kétezer év előtt egy koldus jelent meg a földön. Szokatlanul hangzó és gyakran érthetetlen szavakat beszélt. De a szavak mélyéről felcsillámló értelem megragadta a szegény munkásokból és parti halászokból álló hallgatóságot. Az igazság visszhangra talált a minden emberi lélekben foglaltató igazságban, az elhangzott szó feltartóztatlanul terjedt tovább egyre erősebb és sokszorosabb zengésben. Mikor magához ragadta a hátaimat, ellentmondásba keveredett önmagával, mert nem ismerhetett nagyobb érdeket annak megtartásánál. A hitből dogma, a valóságból abszurdum, az engedelmességből parancs, a türelemből türelmetlenség, a kenyérből kő, a keresztből kard, a világosságból homály lett, a kincsből pénz. A gyertyát véka alá rejtették és disznók elé vették a gyöngyöket. A Petrus sziklája szilárdan áll, de a ház, mely rajta épül, nem az Úr háza többé, mióta palotává nőtte ki magát. A pusztában kísértő ördög lett úr az egyházon, mely eltorzította és eladta az igaz hitet a világi hatalomért. Csak távoli szavak visszhangja, bebalzsamozott érzések, formákba fagyott igazságok emlékeztetnek a kiinduló pontra, mely az eleven lélek valósága volt. De még ez a messziről szűrődő visszfény, kétezer év kódén át derengő világosság is magához vonzotta azokat, kik a materializmusban a maguk számára semmit sem találhattak, lévén a materializmus egyoldalúan elgondolt a tudományos megismerő számára fiatalosan könnyelmű, tapasztalatlan, majdnem szükszerűen félreértéshez vezető hitvallás.

A helyzet megváltozott. Ma a történelem távlatából költői rokonszenvnél többet nem érezhetünk a Büchnerek szellemes anyagiassága iránt és meg kell tagadnunk minden újfajta materializmust, mely a régi nemes szavakból az emberi érdekek könyörtelen és kizsákmányoló rendszerét akarja felépíteni – kivetköztetve azt minden rejtett idealizmusból. Ma újra az ideálok világát éljük, a szellemek feltámadtak. Soha világ úgy nem szomjazott jóság, szeretet, tisztesség után, mint a mai. A szertelen meggyőződés hatalma soha oly nyilvánvaló és annyira áhított is nem volt, mint ma, Soha annyira nem tudtuk, hogy nemcsak kenyérből él az ember, mint mikor ezt a kenyeret már-már egymás szájából akartuk kivenni. A háborúság világa után a békeség világát kívánjuk, a lelki békeségét, a harmóniáét, mely az egyetlen biztosíték a »rationális«, »elkerülhetetlen« háborúskodás ellen. A lélek felismerte hatalmát és élni akar; mondhatatlan vágyódások vonzák az emberiséget a szellemi élet felé.

* Tolstoj: Evangélium.

Ezért ma kétszeresen fontos, hogy ott keressük az igazságot, ahol azt meg is találhatjuk, hogy a hamisat a maga nerén hamisnak nevezzük. Hogy az utat keresők számára az igaz utat jelezzük, a hamis útjelzőket pedig letördeljük. Igaz és teljes vallást akarunk, olyant, amely van és amely igaz és nem olyant, amelyben csak hinni lehet. Meg akarjuk menteni azokat, akiket megbűvölt az egyházuk vallása és megvédeni azok lelkét is, akiket távol tart az igazi forrástól. Mert az egyház dogmáinak labirintusában eltéved az igazság, kifárad a hit, megbénul a szeretet. A Jézus kristálytisza érzérendszeréből, az *áttetsző* forrásból zavaros tavat gyűjtött az egyház, amelyben halászni lehet, de fürdeni nem. Ne felejtjük el: a katolikus vallásból a mai világrend megokolása lett, mely mindent úgy hagy jóvá és úgy igazol, – háborústól is, – ahogyan van. Az egymás fölé épített osztályok és rendek, felkent uralkodók, hadseregek és törvényszékek egy világi hatalmú isten létezésén alapulnak. Az egyház rendszere, a mai hatalom rendszere – és aki ez ellen fordul, az egyházak atyaistenével találja magát szemben. Aki áthatva az igaz emberszeretettől, javítani akarna embertársai sorsán, a hatalmasok istenével kerül összeütközésbe, aki a jó utáni sóvárgástól hajtva törekszik előre, az megfeneklik az egyház, tanításaiban, elvész a hazugságok lidércmezejében, hamis cégér által odacsábítva és magára hagyatva. Aki megundorodva az emberek rosszaságától és rövidlátó önzésétől, az érzés hatalmában keres megváltást a maga számára és segítséget társainak, az belebotlik az egyház hálójába, mely ahhoz a világhoz köti őt, melyből menekülni akart. Föl kell világosan ismerni a helyzetet; az idealizmus nevében szabad-e túrni, hogy az egyház a maga hatalmi céljaira, (melyek a mai hatalmon alapuló világrend céljai,) kisajátítson minden idealizmust, hogy hamis pénzével fizesse ki azokat, kik megtévesztve, nála keresték a nélkülözhetetlenek fölismert igazi értékeket? Vájjon magukra hagyhatjuk-e a jóhiszeműeket – talán finomságból – kik az egyház ellentmondásaiba bonyolódva, a csüggedéshez állanak közel, mert azt hiszik: nincs tovább? Diszkrétan haladjunk-e el az eredő quia abszurdum magánmeggyőződése mellett, noha tudjuk, hogy az igazi hitben semmi abszurdum nincs – csak abban a türelemben, mellyel a mai világrend isteni eredetében hiszünk? Sokan vannak a jók és alz igazak közül az egyház táborában, – még ott is jók és igazak – de ok-e ez arra, hogy kíméletesek legyünk a hamis tanításokkal szemben? Nem-e annál inkább kell disztingválunk jó és rossz között, mert a kettő összekeveredett egymással? Az emberszeretet vallása újra terjed; ne engedjük magunkat beoltani ellene. Ma fogékonyak a lelkek és jobb érzések ébrednek az emberiségben. Meg kell jelölnünk az egyház mérgezett kútjait, hogy akik inni akarnak, tiszta vízhez juthassanak.

A tömegek nem hajlandók nagyravágyó politikusok kedvéért ágyúüteléknek felhasználtatni magukat.

Tisza István gróf.

Kőhalmi Béla: Hangulatok az abszolutizmus idejéből.

Ezt a szót: abszolutizmus, számtalanszor magoltuk be valamely történelemtankönyv pózoló mondatával, de sohasem tudtuk igazi értelmét adni. Történelem-órákon holmi bamba misztikus fényt kapott, ellenzéki politikusok felelőtlen kirakat-beszédeiben rekedten ijesztgetett, darabont érák alatt fogatlan pedellusként félénken rémített, de soha-soha meg nem értettük, szinte máig meg nem értettük, hogy az igazi, a telivér abszolutizmus az, amely az é r z ü l e t e t üldözi, amely nem pályázik hiteles tanúvallomásokra, bűnjelkekre, tettekre, elég, ha az üldözendő benső habitusról, legyes az nemzeti öntudat, hazafias szentimentalizmus, álmodozó vagy tudós szociálforradalmárság, vagy heves békevágy, meggyőződhetett, a többi aztán a »kém«-ia dolga, mely tudomány a besúgók, bérencek, aktagyártók, szittyák s a titkos policáj konsteni eszközeivel a patriotizmusból felségsértést, a testvéri szolidaritásból hazárulást, a történelmi távlatokba illeszkedő békevágyból defaitizmust kotyvaszt és gégezsínórokkal drótozza a fazekát. Már volt egyszer efajta politikai éra, de ez a nemzedék – áporodott történelmi érzékével – nehezen ismeri fel igazi vonásait, nem izgul történelmi analógiákon és kapcsolatokon, nem öröm néki a múltba visszamenni szemnyitó tanulságokért. Ezért írhatja aztán a történetíró joggal, hogy

*

»azok, akik e korszakot nem érték, annak nyomasztó voltáról még csak fogalommmal sem bírhatnak. Útlefél nélkül faluja hártárát sem hagyhatta el senki... A levéltitok szentsége megszűnt, a bécsi cabinet-noir hatalmasan működött; a magánleveleket lemásoltatta a haditörvényszékek számára, hol aztán pléhgallérú, törekvő hadbírák az egeret elefánttá fújták fel s rokoni és baráti közleményekből s a honszeretet együttérzéséből borzadalmas összeesküvések regéjét költötték.«

1851 május 13-ikán a pálfalvi kastélyt két császári hivatalnok rohanta meg s miután azt a szó teljes értelmében feldúlta, kijelenté a grófnőnek, gróf s Teleki Blankának, hogy legyen kész, mert fogságra fog hurcoltatni. A grófnő a hírt azzal a nagy lelkinyugalommal fogadta, mely őt haláláig jellemzé. Mit tett a grófnő? Fedelet, kenyeret adott a szabadságharc bujdosóinak, szeretetei gyűjtögette az 'elkeseredett nép dalait, hazája sorsán aggódó leveleket váltott Parisban élő nővérével, aki férjét veszté a szabadságharcban. Ennyi volt a hibája, egyéb semmi, még a hosszú kutatások kinzó vallatások sem tudtak többet kisütni rá. Az Újépületnek már ekkor hírhedt 5-ik pavillonába zárták el, bűzhödt levegőjű szobában, nyomorult fekhelyen, rossz koszton tartották, – fél-évig minden kihallgatás nélkül hagyták ott. Csak 1852 márciusában kezdték meg kihallgatását. Az auditor, Bilkó, úgy tüntette fel a

grófnő egyszerű, tréfás, vagy gunyoros családi leveleit, mint amelyek egy nagyszerű, titkos összeesküvés alapját képezik. »Schon wieder das Vaterland« kiáltotta, ha a haza neve előfordult a grófnő leveleiben. Akkor tájékozottsággal bírt e férfiú a magyar dolgokról, hogy Petőfinek még 1847-ben írott »Rab oroszlán« című költeménye szintén ott szerepelt a vádiratok közt, német fordításban. A grófnőnek a forradalom előtt leánynevelő intézete volt Bilkó fejében a hazaszeretet egyértelmű lévén a forradalom eszméjével, a magyarság a rebellisséggel: a grófnő hazafiságon s nemzetiségen alapuló intézetét oly színben állítá elő, mint melyből, mint fészekből keltek ki a márciusi szabadságeszmék, különösen mert Vasvári Pál az intézet egyik tanára volt. A második vád-alap az ifjúsági iratok fordítása volt, melyet újra úgy tüntetett fel, mint valóságos forradalmi propagandát és csaknem lehetetlen magunkat megóvni a nevetéstől, midőn például Lövey Klárának egy leveléből, melyben tanítványai egészségének gyengeségére utal s azt írja, hogy valóságos szizifuszi munka tanulásuk, az auditor azt hozza ki, hogy az illető azért panaszol, hogy az általa hirdetett forradalmi eszmék nem igen terjednek. A harmadik tárgyhalmazt az ezrekre menő levelek képezték, melyekből okvetlen azt akarták kihozni, hogy a grófnő Parisban lévő nővérével összeesküvést és forradalmat sző. »Eine Menge Schriften – mondja Bilkó – man glaubt viele sind um weg zu werfen: aber man nimmt ein Stückchen in die Hand, findet man sogleich wichtige Worte: Vaterland, Freiheit u. s. w. so muss alles durchgelesen werden. Ich werde blind dabei«. E »bűneiért« a grófnő 10 évi várfogsággal büntetett, melyből hat évet a kegyetlen kufsteini és laibachi várakban töltött ki, de négy évre szabadulása után börtönében szerzett betegségben meghalt. (P. S z a t h m á r y : Gr. Teleki Blanka életrajza. 69-78. 1.)

»Rajongó ifjúság, üldöző kormány és szabadítókért a háttár felé néző, elkeseredett népek mindenütt ugyanazt a nyugtalan, fantasztikus összeesküvések elképzelésére, varasára, elhívására alkalmas lelkiállapotot teremtették meg. Bonaparte Lajos Napoleon 1851 őszén, mikor a kamarákat megnyitotta, egész Európát összeesküvések és titkos társaságok aláaknázott barlangjának nevezte.« Tagadhatatlan, ebben a beteg atmoszférában voltak elvetélt lázadások, lappantak titkos társaságok, de legalább ugyanennyit mesterségesen, retorta alatt állított elő a titkos policáj, hogy a jóhiszeműeket, a rajongókat, a bűnös érzületre hajlamosokat leleplezze, fölszippantsa és ártalmatlanná tegye. Az elszánt abszolutizmus preventív intézkedése volt ez is:

»Az 1851-ik év végén az osztrák kormány értesítést kapott, hogy Erdélyben nagymérvű összeesküvés van elterjedve, mely forradalommal fenyegeti az »osztrák birodalom« létét. A kormány, látva, hogy a katonai és polgári parancsnokság útján nem bin nyomába jönni a titkos társaságnak, báró Heydtét bízta meg ennek fölfedezésével és titkos rendőrséget is kezébe adott. Kö-

zölték Heydtével az összeesküdtek névsorát s ő felhatalmazást nyert a kutatások vezetésére. A titkos rendőrség sem bírván célt érni, mert az »összeesküvés« működése felfüggesztetvén, semmi mozgalom nem jelentkezett, egyetlen jelenség sem árulta el annak létezését: báró Heydte más utat kísérelt meg, hogy bizonyítékokhoz juthasson. Sok embert, ki vagy részvétellel volt vádolva, vagy azal, hogy tudója a dolognak s kikiről feltette, hogy ígéretes vagy fenyegetések által vallomásra lesznek bírhatók, titokban, éjjeli órákon, bizonyos megjelölt helyekre magához hivatott s mindent elkövetett, hogy belőlük szép szerével valamit kivegyen. E titokteljes összejövetelek egyik helye a fehér egyházi grófi kastély volt, mely a Haller gróftól elkoboztatott s br. Heydte rendelkezésére bocsáttatott. Ezalatt bekövetkezett Napóleon Lajos december 2. államcsínyje s az osztrák kormány az európai forradalmi szellem ellenében szilárdabbnak érezvén lába alatt a földet, elrendelte a gyanúsak elfogatását.«

»A következő napokban megkezdődtek a letartóztatások. A vádlottak elébe két iratot tettek. Egyiknek címe: Tervvázlat, másiké Évszaki-rendszer volt. A Tervvázlat egy kitörendő forradalom előrajzát foglalta magában, de az egész mű a rakoncátlan ábrándozás, a gyakorlatiatlan tapintatlanság s a gyermekes alaptalanság bélyegét hordta magán. A másik iromány egy titkos társaság elő-rajza volt, elméletileg ügyes munka, de ez is teljesen gyakorlatiatlan. A társaság élén egy láthatatlan kormány állott, melynek tagjait senki sem ismerte, de a társaság legkisebb tagja is esküvel volt engedelmes-ségre kötve a láthatatlan kormány iránt. A beosztási időnevek személyt és területet jelentettek. E szerint Szent-István koronájának egész birodalma képezett egy esztendő-t. Ez alatt értetett Magyarország s értetett egyszersmind a legfőbb polgári és katonai parancsnok. Ki volt légyen e terv szerint, Kossuth-e vagy más, nem tudom.«

(Ezek az iratok már hónapok óta cirkuláltak akkor az országban, megfordultak a legkülönbözőbb rendű és rangú emberek között, eredetüket senki sem tudta. A kormány úgy akarta feltüntetni a dolgot, mintha az egész összeesküvés holmi tanárok, prókátorok s más kabátos proletárok műve volna és a birtokos és főnemes osztály abban semmi részt nem venne.)

A szervezet már most a következőkép épült volna ki.

»Az esztendő 12 hónapra oszolván, ebből Magyarországra esett kilenc hónap, Erdélyre három. E 9 illetőleg 3 hónapnak megannyi polgári és katonai főnöke volt s e két minőség egy személyben is egyesíthető volt.«

»A hónapok, így pl. Erdélynek Székelyföldi hónapja, eloszlott 4 hétre (Maros, Udvarhely, Háromszék, Csik), mindegyik hétnek megvolt saját főnöke. A hetek eloszlottak napokra, a napoknak voltak 10–12 óráik. Az órák körülbelül századosi rangban állottak, a másodpercek lettek volna a közemberek. A kinevezések az esztendő kezében lettek volna, de úgy, hogy a tagok

egymást ne ismerjék. Az esztendő kinevezte a hónapokat, ezek a heteket s így tovább, de a hónapok egymásról mit sem tudhattak, valamint semmit se tudhattak egymásról a hetek, napok, órák.«

»1851 végén a következő év január 1-ére a forradalmat várta a nép, mely egyszerre tört volna ki Parisban, Bécsben, Pesten, Kolozsvárt, Lembergben, Berlinben, szóval egész Európában. E híreket álemisszionáriusok, agent-provocateur-ök széltében-hosszában beszéltek s utoljára a jámbor székely nép, is hitte. Bár a szabály szerint senkinek sem lett volna szabad a dolgról beszélni, de azért minden látható ember, asszony, lány, gyermek a láthatatlan kormányról beszélt, mely csak idő kérdése, hogy nyíltan fellépjen, jobbágyfalván – írja Deák Farkas – az unokatestvérem malmot építtetett a Nyaradra s a faragó ácsok, amint munkájokat néztem, így szólítottak meg: »Hát úrfi, mikor üt már az óra? mikor kezd parancsolni a titkos kormány?«

»1852 februárjában a birodalom különböző pontjain történt elfogatások egy nevezetes minisztertanács tárgyát képezték, hol elhatároztatott a legkeményebb rendszabályok alkalmazása; mindazonáltal a részletekre nézve nagy véleménykülönség volt a miniszterek közt. A miniszterelnök, Schwarzenberg herceg, mindenkire kötél általi halált kívánt szabatni, kinek csak tudomása is volt a dolgról.«

Az akkori idők u. n. »igazságszolgáltatása« azonban csak ment a maga útján s elvégezte dolgát. A foglyok egyre szaporodtak, köztük a marosvásárhelyi ref. kollégium diákjaival s egy-két tanárával s végül a szörnyű hosszú vizsgálati fogságoknak s titkos »verhőr«-öknek Ű853 végén 1854 elején egész sereg szigorú ítélet és kivégzés lett a következője.«

»Ez az egész história, t. olvasó – így zárja le Deák Farkas könyvének bevezetését – oly hihetetlen, fantomszerű, hogy ma csakugyan semmi valószínűséggel sem látszik bírni s az ember hajlandó volna valami hóbortos álomnak képzelni, ha a végén ott nem állna a bitófa s a rideg börtön.«

A kollégiombéliek közül hármat, ifjú Horváth Károlyt, Török János tanárt és sógorát, Gálfit felakasztották; a többieket 10-20 évi várfogságra ítélték. Csak azért, mert tudtak a dolgról. (Deák F a r k a s : Fogságom története. 1869. 2-15. és 62-64. 1.)

*

Asztalunkon egymás mellett vannak hetven esztendő's íráások és mi újságok. Ó-rémhistóriák friss felsőéibe melléklekkel és itthoniakkal és semmi hihetetlen fantomszerűséget nem találunk benne. Igaz, egyidőben úgy éreztük, hogy értjük a negyvennyolcat és negyvenkilencet és értjük a hatvanhetet, de nem értjük, ami e két dátum közé esik. Ma már nincs meg ez az érzésünk.

*

Az egyik fővárosi kabarében betiltottak egy dalt s az igazgatóját ezer korona büntetéssel sújtották. Hátha találunk rá – alliterációs – rímet a történelem rímlexikonában:

Az ötvenesévek közepe táján »A báléj« című operában nem volt szabad lelőni III. Gusztáv (svéd) királyt, hanem e jelenetnél minden oldalról felfegyverzett rendőrök rohantak be s elfogták az összeesküvőket. Milyen kár – írja Degré Lajos –, hogy Prottmann, az akkori rendőrfőnök nem szolgálta Gusztávot, így az a népies uralkodó megmenekült volna a főurak merénylete elől. (Degré: Visszaemlékezéseim. 1883. 194. 1.) (Folytatjuk.)

Varga Jenő: Szocialista ideál és gazdasági lehetőség.

Szocialisták abban az értelemben, hogy az emberiség nagy többségének mai nyomorult életét szemben egy keveset, vagy semmit sem dolgozó kisebbség gazdagságával és fényűző jólétével, tűrhetetlen; igazságtalanságnak érezték és hirdették, mindig voltak. Krisztus, Saint-Simon, Fourier, a nagy utópisták hosszú sora. Ámde az uralkodó osztály szökvivőinek könnyű volt bizonyítani, hogy a javak egyenletes elosztása esetén a nagy tömeg jövedelmében és megélhetési viszonyaiban semmi lényeges javulás nem állana be. A gazdag kisebbség vagyonának illetve jövedelmének egyenletes felosztása a szegények közt olyan kicsi kvótát adna, hogy nem a jólét számbavehető emelkedését, hanem csak a szegénység általánosítását idézné föl.

Valóban, ezeknek a kezdetleges szocialista utópiáknak – ha nem is voltak ilyen primitívek, mint ahogyan a kapitalista kritika őket saját érvelésének megkönnyítésére föltüntetni igyekezett – volt két nagy hibájuk. Az egyik, hogy nem mutattak ki a hön óhajtott és megjósolt szocialista társadalom jólétének gazdasági lehetőségét. A másik, hogy nem mutatták ki azokat a társadalmi erőket, amelyek a magántulajdonra alapított társadalom megdőlésére, a szocialista társadalom fölépítésére alkalmasak volnának. A marxismus azért nevezte magát »tudomány«-nak, szemben az »utópiával«, mert erre a két döntő kérdésre választ tudott adni.

Ami az, első kérdést illeti, Marx soha sem adott részletes bizonyítást arra nézve, hogy milyenek képzeli a szocialista társadalmat, sehol sem fejt ki, hogy miért volna lehetséges egy kommunista társadalomban általános jólét. Akit ilyen problémák in konkrétumok érdekelnek, azok igen érdekes számításokat találnak két modern utópista, Atlantikus és Popper-Lynkeus munkáiban. De Marx egész közgazdasági működésén végig húzódik két idevonatkozó gondolatmenet, ő elsősorban azon a kétségtelenül helyes állásponton áll, hogy egy társadalom jólétét nem a fölhalmozott vagyon nagysága, hanem a termelés eredményességének kisebb vagy nagyobb foka dönti el. A kultúra fejlődése a legszorosabb kapcsolatban áll a termelés eredményességének fo-

kozódásával, sőt részben a kettő azonos. A termelés eredményessége soha olyan gyors haladást nem mutatott, mint az utolsó évszázadban. Az új gépek, új termelő eljárások, amelyek a kapitalizmus korában szinte űzik-kergetik egymást, módot nyújtanak a mai munkásnak, hogy egy nap, alatt annyit végezzen, mint száz év előtt száz nap alatt. Nem akarunk tudományos statisztikákat föl sorakoztatni – tudományos könyvek bőven nyújtanak ilyeneket –, csak néhány példát akarunk fölhozni. Száz év előtt sarlóval, kaszával arattak, ma aratógéppel. Kézi cséphadarókkal egész télen csépeltek a termést, ma a cséplőgép két hét alatt elvégzi. Száz embernek kellett emelni keserves fáradtsággal azt a súlyt, amit ma a gőzdaru egy perc alatt kiemel a hajó mélyéből és átteszti a vasúti kocsiba. Két-három hétig kellett utazni, míg az ember addig eljutott, ahova ma a gyorsvonat 24 óra alatt elröpíti. A kéziszővőszéken ezredrészt végzett a munkás, mint ma a selfactoron. És így tovább, minden mesterségben, minden teendőágban. A termelőlehetőségek oly rohamosan, oly szédületesen növekedtek és növekednek, hogy meg van a gazdasági alapja az általános jólétnek, a szocialista kultúrideálnak.

Hová lesz az a nagy gazdagságtermelő lehetőség a inai társadalomban? Mi az oka annak, hogy a termelőképeség óriási arányú megnövekedése ellenére annyi szegénységet és nyomorúságot látunk a mai társadalomban? Marx az ő nagy művében, a »Kapital«-ban, amely a kapitalizmus gazdaságtanának analyse, voltaképp erre sem ad közvetlenül feleletet. De a felelet kiolvasható számtalan szétszórt megjegyzéséből. Ezeket egybefoglalva, azt kell mondanunk: általános jólét azért nincs, mert a termelőképeség csak potentialiter van meg, de tényleg felhasználásra nem kerül; hogy a kapitalista társadalmi rend rengeteg faux fraix-vel – fölösleges kiadással kénytelen dolgozni; végül hogy a kapitalista jövedelem-megosztás mellett igen sok ember élhet munkanélkül és fizethet embereket személyes szolgálatokért.

Hogy milyen nagy a különbség a potentialis és a valóságos termelőképeség közt, azt néhány példával akarjuk illusztrálni. Magyarországon a termés legnagyobb részét kézierővel aratják és tekintélyes részét úgy is csépelik. A parasztok tudatlansága folytán a föld harmadrésznyit termi meg, mint amennyit teremhetne. Noha a selfactor ezerszer annyit végez, mint a kézi szövőizék, még a Kárpátokban, Erdélyben most is ezerszám találjuk működésben a kézi szövőszékeket. A gyári termelés óriási fölnye ellenére még az ipari munkásság fele primitív kisipari üzemekben dolgozik. A tényleges termelés ilyenformán talán csak harmadrésze a lehetségesnek.

Vegyük ehhez a fölöslegesen elpazarolt munkát. Mindazok az emberek, akiknek feladata és munkája a magántulajdonon alapuló társadalmi rend fentartása és megvédése: a katonaság, csendőrség, rendőrség, pénzügyőrök, csőszök, éjjeli őrök;

az ügyvédek, birok, börtönőrök; az aranyásók, pénzverők és bankógyártó munkások; a fegyvereket és muníciót gyártó munkások; a börtönöket és fegyházakat építő és karbantartó munkások; az utazók, kereskedő segédek javarésze és így tovább... Ha konkrét számokat iktatunk le, arra a furcsa eredményre jutunk, hogy a dolgozó embereknek egy óriási nagyrésze teljesen fölösleges munkát végez, amire egy helyesen szervezett társadalomban semmi szükség nincsen.

Itt van továbbá az úri henyélők serege: a földbirtokos mágánások, a tétlen tőkésék és rentier-k, a telespekulánsok és háztulajdonosok egész famíliájukkal és minden családnak hatalmas férfi és nőnemű cselédségével, kocsisaival és sofförjeivel, komornáival és kutyaidomítóival; továbbá az esztelen házonkívüli fényűzés szolgálatában álló emberek tízezrei. Ha mindezt végiggondoljuk, nem lehet kétség az iránt, hogy a termelőerők mai fejlettsége a társadalom mai fejlettsége mellett igenis elégséges volna a szocialista ideál megvalósítására: mérsékelt munka mellett mindenkit egyformán részesíteni a kultúra élvezetében és mindenkinek módot nyújtani a kultúra továbbfejlesztésére.

Ehhez még hozzá kell venni azt is, hogy a mai bérmunkára berendezett társadalom technikailag sem éri el a produktivitás maximumát. Nem éri el azért, mert minden új gép, bármely új termelő eljárás csak akkor kerül alkalmazásra, ha az a tőkésék profitját szaporítja, különben nem. Amíg tehát a munkabérek alacsonyok, hiába minden új találmány, a tőkésék nem alkalmazzák. Egy szocialista társadalomban ellenben, amelyben a lakosság összessége dolgozó emberekből fog állni, már az olyan találmány is, amelynek alkalmazásánál bármily kevés munkamennyiség megtakarítás fog mutatkozni, alkalmazásba fog, kerülni, nagyobbítani fogja a társadalom produktivitasát, illetve kisebbiteni a munkaidőt és fáradságot.

Meg van tehát a gazdasági lehetősége a szocialista ideál megvalósulásának. De a szocialista ideál tovább is utópia marad, amíg föl nem tudják mutatni azokat a társadalmi erőket, amelyek a társadalom átalakítását eszközölni hivatottak és elég erősek. Erről más alkalommal írunk.

Csak egy mód van arra, hogy kiragadjuk a pártvezérek kezéből vészes hatalmukat: ha te meg én és minden becsületes ember egészen világosan átlátja azt az erkölcsi kötelezettséget, amely e szavakban: „pártszempontoktól való függetlenség” foglaltatik. Gyors és döntő cselekedetekkel kell megmutatnunk, hogy csak akkor támogatjuk pártunkat, ha nyilatkozatai helyesek és a kitűzött cél elérésére irányulnak és nemcsak arra valók, hogy a választók szemébe port hintsenek, továbbá ha az általa javasolt emberek a legjobbak, akiket csak találni lehet; de hogy az ellenpártot fogjuk támogatni abban a pillanatban, mihelyt az ő működése az ő jelöltjei jobbak, mint a mi pártunké. Ez forradalmi átalakulásra vezetne politika és társadalmi hagyományainkban és szokásainkban.

MOZGALOM

Sisa Miklós: Programm II.

Egyéni agitáció.

A dilemma nehéz. Úgy látszik, hogy aközött kell választani, Hogy vagy egy végeláthatatlan munkát vállalunk, melynek gyümölcsét ki tudja, mikor szakíthatják le, vagy pedig tömegmozgalmat csinálunk, mely a legkedvezőbb esetben a társadalmi igazságtalanságok formáját változtatja meg, a lényegét soha. Mintha a választás a kilátástalan harc, vagy a hiábavaló győzelem között volna – hát nem jobbak akkor a régi tévedések?

Nincs más módja annak, hogy intézmények változzanak meg, ee pedig emberek és osztályok cseréljenek szerepet – mint az ember megváltoztatása, az egyéni nevelés.

És az egyéni nevelés nemcsak az ember, hanem az intézmények pszichológiai befolyását is jelenti. Kölcsönhatás ez: embereket megváltoztatni – hogy intézmények teremjenek, intézményeket megváltoztatni – hogy az emberek megváltozzanak.

Ez az, ami a dilemmát eldönti.

Lehet, hogy a paradicsom végeláthatatlan messze, de egy lépéssel közelebb jutottunk hozzá. Nincs hiábavaló munka, a legapróbb javítás más ember lelkén, már lépés felfelé, nem vész el nyomtalanul, mert megmarad valami rezgés, valami vágy, mely megkönnyíti, hogy valamikor intézmény szülessék ebből.

Az egyéni agitáció konkrét célkitűzése mindig valamilyen akcióra való rábírás legyen, rábírás valaminek a tevésére, vagy valaminek az abbanhagyására – ez úgy is csak abban az esetben lehetséges, ha véleményünket az illető magáévá teszi.

Jó volna, ha a körbe-körbe játék megszűnnék és a progresszívek nem egymást agitálnák folyton, hanem a reakciókat semlegesítenék, a semlegeseket balra tolnák és akik balra tartanak úgy is, azoknál növelnék produktivitásuk intenzitását.

A legnagyobb jelentősége mindenesetre a közönyösek megoldozásának van.

Az első két agitációs célkitűzés: 1. Szervezkedj! 2. Ha szervezeteddel nem vagy megelégedve, csináld meg jobban!

Az agitáció sémája az: Gazdasági vagy kulturális szükséglet van. Nem tudod kielégíteni, mert egyedül gyenge vagy. Állj össze érdektársaiddal, ez áldozatot lován, de együtt összetartva kikényszeríthetitek, amit akartok.

A logika éles és ellentmondhatatlan. Mindennek dacára: sem a közhivatalnokok, sem a földmunkások, sem a fogyasztók nincsenek megszervezve, holott ha valakiket szervezkedésre pofozott az

élet, a háború, úgy ezeket ugyancsak rákényszeríthette volna erre. És mégsem fognak össze!

Miért?

Hogy ez az agitáció hatásos legyen, ennek egy intellektuális és egy érzelmi előfeltétele van.

Az intellektuális előfeltétel az, hogy az illetőnek tisztában kell lenni azzal, hogy kik az érdektársai és kiknek az érdeke ellentétes az övével.

Az érzelmi előfeltétel az, hogy legyen benne szociális érzés, illetve ezt az érzést más érzelmi erők ne homályosítsák el.

Ez csak látszólag két feltétel:

Valahányszor valaki nem tudja, ki az érdektársa, ez csak azért lehet, mert értelmi ítéletét érzelmi érdek homályosítja el. Az érzelmi álérdek az, ami ellen küzdeni kell.

Hogy az érzelmi érdek valódi-e, vagy hazug, annak nagyon egyszerű a megismerési módja. Az emberi lelket nem lehet becsapni. Az érzelmi érdek akkor hazug, ha az embert nem elégti ki teljesen.

Elképzelhető például, hogy valakinek a világa nem e világból való, hogy valaki szereti a nélkülözést, vagy nem tartja fontosnak, mert a más világ mindenért kárpótolja.

Ha az illető emellett elégedett és boldog, úgy rendben van. Azonban, ha csak mondja, hogy elégedett, de hozzáteszi, hogy az eretnekeket azonban mégis agyon kell verni, akkor az illető már hazudik magának, az illetőt a túlvilág nem elégti ki, ő már ezen a világon akar változtatásokat, ő elégedetlen, baj van. Ez esetben az érzelmi érdek hazug és teljesen lényegtelen, hogy az illető nem is sejti, hogy nem az eretnekekkel van baj, hanem az ő egoista és szekszuális érdekei nincsenek harmóniában a külvilággal.

Ahol igazi érzelmi érdek akadályozza meg a belátást, ott progresszív agitációnak helye nincs, arra szükség sincs.

De mindenütt, ahol elégedetlenség van és mégsem látják tisztán, hol szorítja őket a csizma – érzelmi álérdek van jelen és ez ellen küzdeni kell.

Ha a miniszteri segédfogalmazó azt mondja:

»Oh ti aljas materialisták, kik csak kenyérről tudtok beszélni, mit tudjátok ti, hogy a hazáért éhezni is édes...«

Ha csak ennyit mond, bizonyára őszinte.

De ha beszédközben ilyen szavak hagyják el a száját: »nemzetiségi veszedelem«, »zsidó kérdés«, »nyugati destrukció«, »félrevezetett tömeg«, úgy az illető már saját magához nem őszinte.

Ez esetben az illető elégedetlen azzal, hogy nélkülöz, de nem tudja, hogy ennek mi az oka.

Ez esetben az illető már agitációs alany.

A legtöbb visszaélés a vallás és a haza érzelmi komplexum«-val történik.

Mindakettőnek szociális jelentősége az, hogy közösséget terem, azzal a sajnos eddig még egyedül hatályos móddal, hogy

gyűlölettel két részre osztja az embereket, az egyik rész közösség.

Ezt a gyűlöletet supraindividuális gyűlöletnek nevezem, ellentétben az egyéni gyűlölködéssel és pszichológiai jelentőségére most; nem térek ki.

Nekünk progresszíveknek sincs más technikai eszközünk közösség teremtésére, mint a gyűlöletébresztés.

A mi nagy erkölcsi fölényünk azonban éppen az, hogy nem embereket, hanem intézményeket gyűlölünk.

Az érzelmi áldrdekek elleni küzdelem módja az, hogy helyettesíteni kell az emberek gyűlöletét intézmények gyűlöletével.

De lehetséges-e ez?

Lassú, fáradtságos nevelő munkával: igen.

Ma még művészet, de el kell kezdeni, hogy holnap már technikája lehessen.

Talán lehet majd faji gyűlöletből: eugenetikái érdeklődést csinálni, küzdelmet az alkoholizmus és nemi betegségek ellen.

Talán lehet a nemzetiségi gyűlöletből magyar paraszt iránti érdeklődést csinálni, küzdelmet a gazdasági és kulturális tudatlanság ellen.

A mai világfelfogásnak gyűlöletéből illusio rombolás elleni gyűlöletét: a művészietlen, csúnya elleni küzdelem formájában.

Gazdagok elleni gyűlöletből: osztályharcot.

És csak ezután lehet mondani, hogy szervezkedj, csinálj eugenetikái, tanító, művészeti társaságokat, szakszervezeteket. Teremts magadnak organismust!

Ez a reakciós erők semlegesítése.

Az vita tárgyát képezheti, hogy ez hányadsorban fontos, kétségtelen azonban, kit a sors reakciós milióbe vet, annak ezt el kell végezni.

A közönyösek kétfélek: lusták és primitív intelligenciájúak.

A lusta közönyösség csökkenő tendenciát mutat.

Extensiv tömegakcióval kell kezdeni és egyéni agitációval folytatni.

Meg kell találni a jelszót, ami felrázza őket. A jelszó legtöbbször ez lehet: nem akarunk nyomorogni! És mikor a tömegmozgalom megcsinálta a maga progresszív szervezetét, akkor a tagokat is progresszívekké kell tenni.

Oh mennyi munkalehetőség van szakszervezetekben, szabadgondolkodó diákok közt, kiket mi progresszíveknek' könyveltünk el, pedig közönyösek inkább.

Mindenkit azzal a hátsó gondolattal kell agitálni, hogy belőle én agitátort akarok csinálni.

Csak olyanra tudom embertársaimat rábírn, mit magam is megtettem.

»Légy progresszív, én majd nézem«, ez nem megy!

Azt agitáljad meg, akivel szimpatizálsz. Az agitáció áldozatot kíván és ehhez szeretet kell.

És ne múljon el egy nap sem anélkül, hogy rendes napi munkádon kívül, ne csinálj olyant, mi vagy a magad, vagy más lelki gazdagodásával jár.

Ha valami módszertani eredményre jutsz, (pl. speciális agitív módszer, speciális osztályoknál) közöld a többiekkel).

S p e c i a l i z á l ó d j!

Lehetőleg adj át mindent másnak, mit átadhatsz.

És ha már három ember van körülötted, eköré már szervezet kristályozódhatik.

A progresszív organizmusokról legközelebb.

JEGYZETEK.

Május 18.: békenap.

A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr annak idején elrendelte, hogy május tizenharmadikán békenapot tartsanak az iskolákban ... Emékezzünk, mily megelégedéssel és elismeréssel fogadta akkoriban sajtó és közvélemény ezt az intézményt, mely méltóan egészítette ki a fák és madarak napját.

Mert volt kérem a fáknak és madaraknak is napja, amikor a városi gyerek egyszer egy évben mutatoba kapott egy kis természetet és hozzá bölcs szavakat a fák és madarak jelentőségéről és hasznáról. És volt a békének is napja, amikor a tanító bácsi az első hágai békekonferencia emlékére, számtan vagy olvasás helyett egy óráig a békéről beszélt.

Vájjon megtartják-e még mindig, a békenapot? Jut-e idő a zaklatott és megrövidült haditanévben ilyesmire is? Május tizenharmadikán van-e még növendék a falusi iskolákban, aki még nem ment libát vagy disznót őrizni, mezei munkákban segíteni, pótolni az erőseket, kik most a Halál arató legényei? Vájjon a nemzet éhező napszamosai (ó, a „nemzet” napszamosait idealizmus-koszion szokta tartani), a tanítók, vájjon gondolnak-e még arra, hogy békenap is van a sok háborús nap közepette?

Ó ... vájjon hová lett a tavalyi hó? Vájjon mi maradt meg a háború előtti limonádé-pacifizmusból és bankett-inter-

nacionáléből, ha ez is elolvadt? Vájjon akadnak-e még, akik még mindig hiszik, hogy lehet *364 napon* át háborút dicsőítő történelmet tanítani, uszító lapokat olvasni, magyar dreadnought-okat építeni, vámháborúzni, iskolai zászlóaljokat képezni,, és elég egy napon, *egy órát* a békéről, beszélni?

És a háború után? Vájjon szabad-e folytatni ezt az ál-pacifizmust, mely háromszázhatvannégy napon át tömjénez a háború és imperializmus molochjának, hogy egy napra kis mécesst gyűjtson a béke szellemének is? Vájjon lesznek-e még gyermeked kedélyek, ártatlan báránycák, kik továbbra is fölülnek ennek a bégető pacifizmusnak, mely csak arra volt jó, hogy elaltassa feltörő gyanúnkát és kétségeinket, és álreményekbe ringasson a béke erői felől? Vájjon lehetnek-e továbbra is pacifista vezérek a régi báránybőrbe bujtatott farkasok, kik oly függén állapították meg mindkét oldalon, hogy a háborút „végig” kell küzdeni, mert „ránkkényszerített” háború? Az *Apponyiak*, kik jól irányzott iskolarendelekekkel szolgálták a nemzetiségi békét, háború előtt és háború alatt. Az *Estournelles*-ek, kik kíméletlen harcra és döntő győzelemről szónokoltak? Avagy más Apponyik és más Estournellek lépnek helyökbe?

És a román gazdasági szerződések, a negyvenkettes mozsarak, a százkilométe-

res ágyúk, a „Pufferstaat”-ok, a gazdasági háborúk bokréájában vájjon továbbra is ott fog illatozni, szerény ibolyaként a-békenap? Vájjon a háború után, újra előveszik-e a lomtárból a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter ur rendeletét a békenapról? (ma.)

Enyhítik a diáknymort.

Kedves barátom, technikus, medikus, jogász, filozopter, minden rendű és rangú egyetemi polgár, most aztán igazán meg lehetsz elégedve. Felhasadt az új korszak hajnala, az álomszuszék társadalom lelki ismerete felébredt, méltóságos és kegyelmes urak beszélnek rólad és ígérnek neked mindent, ami szép. Valódi, törőlmetszett méltóságos és kegyelmes urak jelentik ki ország-világ színe előtt, hogy te vagy a nemzet virága, a jövő reménye, a haza kincse, az ország támasza, talpköve. Rongyos ruhájú, lukas cipőjű, zuglakásban lakó és hiányosan táplálkozó szeretett barátom, nem dagad kebled a büszkeségtől? Nem remeg a meghatottság könnyeseppje pilládon, mikor arra gondolsz, hogy csekély tíz-húsz év mulvára Atlasként te fogod hordani vállaidon ez ország minden búját-baját, hogy te leszei itt a kultúra zászlóvivője, hogy te fogod helyrehozni a háború minden mulasztását és pusztítását, hogy a te gyönyörű hivatásod Édent varázsolni a Tisza-Dunamenti szürke Szaharából? És nem lélekemelő az, hogy e gigászi munkára való felkészüléshedben a társadalom örködik feletted és gondoskodik rólad? Nem dicső dolog az, hogy egy előkelő, nagy úr – államtitkár! – megígérte, hogy barakkokat fogsz kapni, ahol lehajthatod tanulástól és gondoktól szédülő fejedet? Nem érzékenyülsz el, mikor egy-két lapban azt olvasod, hogy immár több mint tíz nemes és jószívű c alád vállalkozott arra, hogy – ő, nagy áldozat! – hetenként egyszer asztalánál lát? Nem lenne rút hálátlanság elégedetlenkedni?

Azt mondd, hogy neked már elég volt

a kegyelemkenyérből? Vakmerő szemtelenséggel azt állítod, hogy Ígéretekkel nem lehet jóllakni, Ígéretek nem védenek hideg és kánikula ellen, ígéretekből nem lehet könyveket vásárolni?

Irtsad ki szívedből az elégedetlenség ördögét, szegény barátom! Megfeledkezel arról, hogy Pató Pál országában élsz. Elfelejtetted, hogy e tejjel és mézzel folyó Kánaánnak nevezett ország korlátlan urainak sokkal fontosabb dolguk van, mint bagatell diákügyekkel foglalkozni. Nem látod be, hogy főispánokat kinevezni, pártharcokat, személyes hárszákát folytatni, politikai válságokat előidézni sokkal hasznosabb szolgáltnok a hazának, mint a te zúgsozádat világos, szellős, tiszta szobával helyettesíteni? Oly kevés érzéked van a logika, az igazság iránt, hogy még mindig panaszkodol? . . .

Kedves diáktársam, sóhajts egy nagyot, és fogadd el alázatos főhajtással a jószívű adakozó ebédjét. Igen szerény támogatás ez, de olyan nehéz idöket élünk, hogy el kell fogadni, mert még mindig több – a semminél . . . (h.)

„Ami nincs.”

Nemrégiben okos cikket olvastunk arról, hogy mi hiányzik a magyar zsunalisztikából. Ez a valami: a tudományos tárca, az essay-nek az a fajtája volna, amely amellelt komoly, tudományos, könnyed és ötletes, Ennyi mindent kívánna meg *Hatvány* egy „tudományos” tárcától, viszont a vezércikkkel nagyon meg van elégedve, ötletességüktől, frissességüktől el van ragadtatva. Nos, mi is hisszük, hogy tényleg hiányzik valami a magyar napilapokból, és *Hatvány* jó helyen járt, amidön a bajt a tudomány körül kereste. Azomban a kisebb baj az, hogy *tudományos tárca* hiányzik, a nagyobb baj az, hogy hiányzik a *tudományos világnézet*, az előítéletmentes, egyseges, konzekvens nézése a dolgoknak. *Ez az, ami nincs.*

Azt hisszük, a vezércikkektől sem le-

hetünk elragadtatva. A P. N. piros-fehérvörösbe játszó radikalizmusa és egyre többször szögre akasztott érzelgős pacifizmusa épp oly kirívóan mutatják a világnézet hiányának következményeit, mint azok a lapársai, amelyekkel szemben talán nem egyszer a szélső baloldalon látszik lenni.

A közgazdasági rovatról pedig nem is kell beszélünk Csak a legfeketébb, a legkimondottabban reakciós lapoknál találunk harmóniát az első oldalak és a közgazdasági rovat között; a többiek legnagyobb részénél változatos utazásokról lenemé regélni: „a vezércikktől a közgazdasági rovatig”.

Következetlenség és elvtelenség uralkodik abban a közjogi frázisokon és előítéleteken alapuló politikában amit a „*vonalfölött*” tálnak a közönség elé – és Hatvanyanak az fáj, hogy hiányzik a „*vonalfölött*” a tudományi-népszerűsítő essay! Zsumalisztáinktól, akik felelősek azért, hogy a publikum hogyan látja a dolgokat, előítéletek, üres tradíciók helyett tudományos világnézetet, több következetességet várunka „*vonalfölött*” – és fog majd jutni a tudományból a „*vonalfölött*” is. (H. O.)

Bécsben sem másképen ...

A szocialista világnézetű diákok bécsi szabadszervezetét is utolérte a háborúban immár nem is szokatlan és nem is meglepő végzet: *elesett a becsület mezején*. Az életükkel harcoló harcosoknál – akiktől átvettük e fogalmat – csakis azokat tekintik a becsület mezején el-esetteknek, akik végsőkig híven kitartottak a zászló mellett, melyre felesküdték. Semmi okunk sincs arra, hogy a magunk harcaiban ezt a fogalmat bármilyen irányban átvérteljük vagy kibővítsük. A mi küzdelmeink között teljesen ugyanezt jelenti: kitartani a már régebben igazaknak és helyeseknek tartott elvek mellett s küzdeni a régi célokért töretlen hittel és akarattal. Ellenségeink azok, kiket annak előtte is ilyeneknek ismertünk, akikkel, mint oly sokszor hirdettük, a társadalmi termelés terén betöltött szerepük állított bennünket élesen szembe s ez a szembeállítás nem változhatott meg aszerint, hogy azok most a

mesterségesen húzott árokmélyedések, vagy drótsóvények innenső vagy túlsó oldalán helyezkedtek el.

Ez a becsület mezejét jutott ki elhantoló helyül a „*Freie Vereinigung sozialistischer Studenten*” című bécsi diákegyesületnek is, amelyről néhány soros tudósítások adták hírül, hogy az osztrák kormány *feloszlatta* s tette ezt azzal az indokolással, hogy működése alkalmat szolgáltatott bizonyos elemeknek a hadviselés érdekeit sértő működés kifejtésére. Bűnéül rótták fel azt is, hogy azok a tanok, amelyeknek a hirdetését az egyesület célul tűzte ki maga elé, a jelenlegi társadalmi rend felforgatására irányulnak. De az osztrák kormány nem állt meg ennél az óvintézkedésnél, hanem megtorlásul és elretentésül *üldözőbe vette az egyesület vezetőit*, bár ellenük semmiféle pozitív bizonyíték nem merült fel, csupán a lehetősége annak, hogy működésük „bizonyos elemeket” oly cselekvésre bírhatott, amelyek nem túlságosan járulnak hozzá a jelenlegi (egyedül helyes) társadalmi rend megszilárdításához.

Több okból nem tehetjük ezt a vádat jelenleg tüzetesebb vizsgálódás tárgyává. Csúpan annak megállapítására kívánunk e helyütt szorítkozni, hogy a szocializmus elméleti kifejtői a múltban és jelenben teljesen megegyeznek abban, hogy az e néven ismert mozgalom épen abban különbözik minden más, már letűnt, vagy még létező mozgalomtól, hogy a jelenlegi társadalmi berendezkedést alapján véve alkalmatlannak látják a nagy társadalmi kérdés megoldására és szünetlenül hangoztatják és hirdetik jelenleg is, hogy csak egy *új társadalom* hozhatja a szocialista cél beteljesülését: minden ember egyenlő jogát az élethez és munkájának teljes értékéhez.

Ez ellen a koncepció ellen vétettek mindazok – pártok és emberek – akik a háború kitérőesek elveikkel megegyezőnek tartották a „varbéke” hirdetését s ezzel szabad teret engedtek oly tendenciák érvényesülésének, amelyek az igazi szocialista céllal sehogysem hozhatók összhangba, sőt esetleg évtizedekre gyöngítik meg épen azoknak a néptömegeknek erejét, amelyeknek önerejükkel kellene önmagukat megváltani. Lehet – s sok kedvező jel mutat erre – hogy a fejlődés más irányt fog venni, hiszen eddig ismeretlen, a mélyből előtörő társadalmi erőkkel vethetünk immáron számot, de a „varbéke” lovagjai azokkal szemben ugyanolyan idegentül és tájékozatlanul fognak állani, s nem ismerik fel

igazi erejét és jelentőségét, mint ahogy nem láttak meg annak idején, hogy mily eszközökhöz és mily célokhoz szegődtek a tömegek erejével csendes társul.

A fiatalságnak, a diákságnak súlyos bűne itt is, ott is, mindenütt a világon, hogy nem tud gyorsan hasonlulni az idők változásaihoz. S főleg tanulmányaikban megszokták azt, hogy mindahhoz, amik matematikai igazságok gyanánt élnek bennük, csüggedetlenül ragaszkodjanak még akkor is, ha azoknak egy-két jelen-

ség – talán csak azért, mert valahol hiba csúszott a számításba – látszólag ellent is mond. Ilyen matematikai igazságokká kristályosodtak már ki a szocializmus alapvető tanításai is a szegény szabadságukat vesztett bácsi – *s nemcsak bécsi* – diákoknak aligha van nagyobb bűnük, mint annak hite és hirdetése, hogy *kétszer kettő*, minden pokol és szenvedés, háború és győtrelem ellenére továbbra is *négy marad*.

SZOCIÁLPOLITIKAI SZEMLE.

Az állam és a diákok.

Az utóbbi időben sok szó esett a diákok-rettenetes, immár igazán elviselhetlenné nőtt nyomoráról. A lapok hasábjai visszhangzottak hivatottak és hivatatlannak hozzászólásaitól. Felfedezték, hogy a diákság nemzetfentartó elem, hogy kezébe van letéve a magyar jövő sorsa, hogy az ő pusztulása az ország végveszedelmét jelenti, hogy a társadalomnak meg kell mozdulni s egész erejével össze kell fogni, hogy az ifjúság szellemi és erkölcsi épségét megmentsük, s még olyan bátor hang is akadt, mely az állam intézményes beavatkozását követelte a nyomorgó-diákság sorsába. S ugyan mi történt? A „társadalom”, ahogy írni szokták, mintha tényleg egy kicsit megmozdult volna, akadt néhány ember, aki kész valamely áldozatra: néhány ebéd néhány diák részére, egy pár száz vagy ezer korona, mindez bizony néhány vízcsepp csak egy dühöngő tűzvész ellen. De az állam, ugyan mit tett az állam? Tisztázzuk csak, mi is volna egy becsületes, oh nem kommunista, de a kapitalizmus érdekeit jól, termékenyen megértő állam feladata, kötelessége a diáksággal szemben. Mindenekelőtt minden feltétel nélküli ingyenes oktatás, azután mindenféle szigorlati és vizsgadíjak eltörlése. Tankönyvek és taneszközök, hely a laboratóriumokban és könyvtárakban, műszerek, szerszámok, anyagok, könyvek korlátlan és hiánytalan kézhezadása a tanulni akaró számára. Ehelyett kevés és bizony csak nagy ritkán jól ellátott laboratóriumok, melyekben csak alig 2-3 ember dolgozhatik: a válogatottak; könyvhiányban szenvedő, rosszul dotált és rosszul vezetett könyvtárak, amelyek nem magukhoz vonzani, édesgetni, hanem elriasztani, távolbarítani tudják csak a tanulni vágyót, képtelen kölcsönzési feltételek, tankönyvek ki-kölcsönzési tilalma, tanulóhelyiségek nem létezése; magas tandíjak s még magasabb s elengedhetetlen s nem hitelezhető vizsgadíjak.

A ma még uralgó, tökéletes rendnek, épen ma, mikor „recseg, ropog” alatta „a deszkapalánk”. nagyobb érdeke volna, mint valaha azelőtt volt, hogy a jövőendő tanárokat, bírókat, közigazgatási tisztviselőket, a gyárak és állami üzemek jövőendő vezető és irányító mérnökeit a maga számára biztosítsa. S ugyan volna-e erre jobb eszköz, mintha a tanulás ideje alatt az állam adna mindent a diáknak, amire csak szüksége van. Nemcsak ingyen tanítást és taneszközöket, hanem lakást és ételmezt, sőt ruhát is. Ha a diák látná, hogy az állam így segíti, így támogatja, a legteljesebben beforrana az „államfentartás” mai ideológiájába, akkor igazán nem kerülne ki más, mint „polgár» az egyetemi polgárok seregéből, polgár, aki a mai állami lét

a mai tőkés társadalom szellemében nevelné a jövő nemzedéket az iskolában, s dolgozna a bíróság és az állami igazgatás gépe mellett. De vajjon lehet-e, a hogy a dolgok ma nálunk állanak, a mai magyar államhatalomtól valami távolról hasonlót is várni, vajjon tesz-e, akar-e tenni a magyar kormány oly csekélykét is még oly „állam és nemzetfentartó” réteg érdekében is, ha azt más, mint józan felfogás szerinti magasabb ideológiai érdek nem követeli, ha hatalmon ülő egyesek és csoportok, magánosok és gazdag vállalatok anyagi érdeke nem írja elő? Ezért nem lehet hallani az állam válaszdó szavát ott, ahol a diákok ügyének nagy kérdőjele áll. Csak egyetlen kis halk szavacskát lehetett hallani az utóbbi hetekben, az állam egy közegének egy felhívását a diákakcióval kapcsolatban, s ez oly jellemző adalék a mai magyar államhatalom psychéjéhez, hogy érdemes lesz itt feljegyezni. Sándor László nemrégiben kommunikét tétetett közzé, hogy megesett a szíve a nyomorgó diákseregen, s segíteni akar rajta, s pedig segíteni úgy, ahogyan önértetes férfiakon segíteni kell: munkát ad a diákoknak; ha díjknak jelentkezik egyetemi hallgató, azt készséggel és azonnal alkalmazza. Hogy is áll a dolog ezzel a nagylelkű ajánlattal? Az állam fizet a díjknak 2 K 50 fillértől 5-6 koronáig terjedő napidíjat, mondjuk még háborús pótlékot is, summa summarum 200-250 koronát havonta. Férfi ember amúgy is kevés van, – hisz aki fiatal, ép-kézláb ember, az katona, – aki rokkant vagy testi hibában szenvedő idehaza maradt – a felmentettek nem keresnek állást – nem fog a mai örületes drágaság idején ezért az éhbérért a rendőrséghez menni, mikor az utolsó kis rozzant vállalatnál is, háromannyit kereshet. *A rendőrség nem kap embert, aminthogy az állami hivatalok általában nem kapnak succrescentiat.* A diákok szabadok és nyomorgók, talán lehetne őket mézes-mázos szavakkal léprecsalni; ha támogatást ígérünk, azt hiheti a naivabbja, hogy azért akadálytalanul járhat az egyetemre s tanulhat kedve szerint; hogy csalódní fog, hogy az éhbér miatt testileg, hogy a csúnya erkölcsi környezetben lelkileg inficiálódik a szegény diák, ugyan mért fájna az államhatalom bölcs és nemesszívű képviselőjének?! Mint gyakorlati érzékű s messzelátó férfiú talán egyébre is gondol. A korgó gyomor, a szegénység, a nyomor nagyon rossz tanácsadó. Oroszországban is volt diák-szegénység, s ezzel szerves összefüggésben mint következmény mód felett elharapódzott a szocializmus, az anarchizmus a diákság között. Az orosz diákság az orosz titkos forradalmi szervezkedés és agitáció igazi melegágya lett, a cári hatalom megdöntésében az orosz diákság oroszlánrészt kéri magának, s a mai forradalmi orosz kormány is volt diákok kezében összpontosul. Hátha a mi nyomorgó diákjaink lelkében is termékeny talajra talált ez a mótely. Milyen jó volna néhány a sovány díjnk-koszt pórázán tartott szerencsétlen diák, aki úgy melleleg társai gondolkodásmódjáról, szándékairól be-be számolgatna munkaadójának. Így lehetne a diák-szégénység ürügye alatt egy csapásra két legyet fogni: a személyzet-hiányon is segíteni s a diákság között jól idomított s spiclit is elhelyezni. Ajánljuk a főkapitány úrnak, hogy a díjnk-diákok főnökévé Konsten őrnagy urat nevezze ki, ő úgys alighanem állás nélkül fog maradni, sikeres tevékenysége bizonyára nyugdíjazáshoz fog vezetni, s egy ilyen nyugdíjas ember, bizonyára olcsón lesz kapható.

A diákságot pedig nem féltjük sem a rendőrségtől, sem a nyomortól. Az ifjúság szellemileg friss, erkölcsileg romlatlan s telve a szebb és jobb jövő utáni vággyal, s telve mély és kiirthatatlan gyökerű ideális érzéssel. Át fogja magát vágni az élet minden nehézségein A szegénység, a nyomorúság pedig, amely ma jobban, sokkal erősebben marja és égeti, mint valaha azelőtt – ugyan mikor nem volt nálunk Magyarországon diákszegénység és nyomor – oda fogja őt vinni, ahol a helye van, azoknak a táborába, akik tudják, hogy ennek a bajnak a gyökere is ott van,

ahol minden más nagy bajunk gyökeredzik: az egész társadalmi rendünk botor szerkezetében, a termelésnek és a javak elosztásának dőre és igazságtalan módjában, s azok közé. akik a felismerés következtében tetterős kézzel fordítani és változtatni is akarnak az állami és társadalmi lét szerkezetének kerekéi közt. –er–go

SZERKESZTŐSÉGI POSTA.

Ironikus. Önnek tökéletesen igaza van: „Szociálpolitikai Szemle és Szabadgondolat” tényleg úgy hangzik, mint „csizmadia és kéjgáz”. De – tetszik tudni – nem elég az, hogy háború van, hanem még ennek tetejébe papírrendelet is van. És mi mindezek dacára meg akartunk jelenni. Vigasztalódjék, nem ez a legnagyobb ostobaság, amit az emberek a háború alatt csináltak. Mi nem tehetünk egyebet, minthogy megígérjük, hogy helyrehozzuk ostobaságunkat, mihelyt vége lesz ennek a rettenetes, borzasztó, irtózatoss, szerencsétlen – papírrendeletnek.

Többeknek. Mint „*Ironikus*” olvasónknak adott válaszukból látni tetszik, mi a Szociálpolitikai Szemle című folyóiratot átvettük. Ezzel egyidejűleg természetesen annak számozását is folytatnunk kell. Innen származik, hogy lapunk májusi számán, amely tulajdonképpen *első számunk* volt, VIII. évf. 3. szám állt. Azokat az olvasóinkat, akik tőlünk lapunk első és második számát kérték, ehelyütt értesítjük, hogy a *Szabadgondolat* májusban jelent meg *elsőszőr* és így jelen számunk a második.

Sz. P. Szociálpolitikai cikke-i ügyében szíveskedjék minket bármely szombaton este 8-11 között felkeresni szerkesztőségünkben (IV., Molnár-utca 1. Modern kávéház külön terme).

L. Ö. Pétervárad. Lelkes írásának nagyon örültünk, de verseket, sajnos, még kivételes esetekben sem közlünk.

E. Rezső. 1. Levelében jelzett cikkét még nem kaptuk meg. 2. Nem vettük ki egészen, hogy milyen könyvek iránt érdeklődik. Erről talán írjon nekünk bővebben, mert kétsoros érdeklődésére igazán nem tudunk bő és kimerítő választ adni. 3. Világnézetnélküli barátjának figyelmébe ajánljuk a *Galilei-füzeteket*, amelyeknek egyenesen az a céljuk, hogy korunk vallási, társadalmi és tudományos dogmáinak első kötelekeitől megszabadítsa a *gondolkodni tudó és akaró* fiatalembereket. Lapunk borítékján válassza ki, melyik füzetek érdeklik és rendelje meg kiadóhivatalunkban. Barátjának természetesen később is szívesen szolgálunk könyvinformációval.

A következő számokban sorra kerülnek:

KUNFI ZSIGMOND, ROBERT MICHELS, RÓNAI ZOLTÁN
cikkei. PIKLER GYULA: A háború és béke okáról, KARL KRAUS:
Lamasch! KENTZLER HUGÓ: A művészeti kritikáról*

A SZABADGONDOLAT állandóan közli:

HELVÉTH GÉZA, KŐHALMI BÉLA, POLÁNYI KÁROLY, SISA
MIKLÓS, VARGA JENŐ és mások cikkeit.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Rodas Zoltán.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., Molnár-utca 1.

Kiadóhivatali órák: minden hétköznap d. u. 5-10. Szerkesztőségi órák: szombat este 8-10.

ELEK-VÁRNAI-NYOMDA BUDAPEST, IV., RÉGI POSTA-UTCA 3.